Imprimerie HANTESS
au Couvent des R. R. P. P. Méchitharistes
à VIENNE
VII Méchitharistingasse 4

ՍՈՓԻԵԼԱԿԱՆ

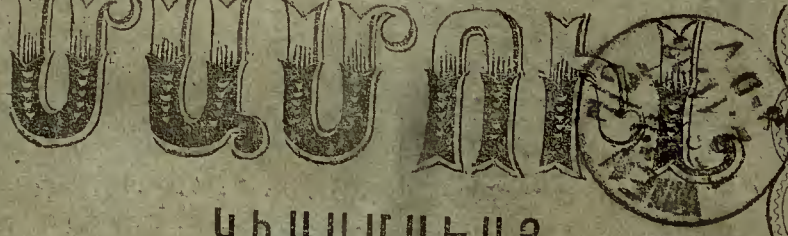

ԿԻՍԱՄԱՍԵԱՅ

Ազգային, Գրական եւ Բարքական

ՀԱՅՐ ՏԱՐԻ

1898

ԹԻՒ 20 — 15 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ
Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՉՄԻՒՐՆԻԱ
ՏՊԱՐԱՆ Ս. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԿԱՐԵՒՈՐ ԱՋԴ

Իգմիրի եւ շրջակայից համար

Դա-ԲԼԱՆ Գ-ՐՁ-Ա-Լ-ԲԼԱՆ ՆԵՐԿԱՑՈՒՑԻՉ Ի

ՄԱՄՈՒԵՐԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆԴԷ

Չեռնադրեալ, ծոյլ շրջանակիս մէջ մեր հրատարակութեանց պ'տար առնեցողները կրնան ինչպէս գրատուներէն հայրաբար իրենց պ'տար եղած գրքերը։

Կ. Պոլ. 10/22 Հոկ. 1898 Ս. ԴԱՒԹԵԱՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՏԳՆՏԻՒԹԵԱՆ ԹՇՆԱՄԻՆԵՐ 761
ԻՄԱՑԷՕ ԵՒ ԺԻՒԼԻԷԳ (Ա. [illegible] ռեան) 766
ԳԻՏԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ (Մ. [illegible]) . . . 773
ԱՄԵՐԻԿԱՑԻ ՆԱՄԱԿ (Ա. [illegible] Վրդեան) . . . 777
ՈՒԽ ԱՍՏՒԱԾ (Ե. Որ[illegible]) 781
ԿԻՒՐԻՒՆԻ Վ.ՐԱՑ ՀԱՄ[illegible] ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ (Շահ.Հ.) 783
ԱՏԱՆՑԻՑ ՄԷՋ ԿՐԹ[illegible] Տ. Պօղոսեան) . 785
ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ [illegible] 786
ԱՄԵՆԱՏԱՐՕՐԻՆԱԿ ԳԱՐՈՒՆԱՅԻՆ (Թ. Խանճեան) 788
ԻՄ ՅՈՒՇԱԳՐՔԵՐՍ (Մ. Մ.) 791
ՄԱՐՊԷ (Ա. Նազարեան) 797
ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ 800
ՆՈՒԷՐ 800

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

Զայն ըր կամենամ ծանուցանել կը վաճառքի Աբեղէքի մէջ տան տրեան տան մը հետ յարաբերութիւն հաստատել։

Անոնք եղանակի մէջ կը ծախսեն ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ԿԱՐԱԳ մեծ քանակի։

Հասցէ.

G. Kxzyortofowier
Galicie — AUTRICHE
Zulucre — Poste Zulucre

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԹՂԹ. ՏԱՐԻ.

ԹԻՒ 20 15 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1893

ՏԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԹՇՆԱՄԻՆԵՐ

Նիթ մէկ կողմէ վարժարանները այլասեռ ունին ֆռահնամ, լրջամիտ և բանիբուն անթանգ մը պատրաստելէ, և միւս կողմէ հրապարակագիրներ բանաստեղծութեան, գիտութեան և այլ օգտակար ծանօթութիւններ ծաւալել ժողովրդեան մէջ, արդեօք չիմն ուրշ մեղսին բանս որնիցէ որ՝ ուղղակի ներկայ անհրաժեշտին վրայ նիրդ արձնելով, անոր մէջ սիրոյ թանձր խաւարը փարատանն, և ազգութեան դէմ՝ իրենց բարոյական, ազատ միտքական և գիտական զէնքերով անհաշտելի պայքար մը մղնին. կան անշուշտ, որ իրենց կոչման, կացութեան և ազգութեան բերմամբ կարող են այս վիճակաւոր պաշտօնն գործադրել,

Մեր մէջ՝ ինչպէս այլուր, երբեք գաստակարգի մտադիր

կ՚գտնուին որ անդադար ժողովրդեան հետ չփման և հաղորդակցութեան մէջ են, և եթէ միայն կամենան և կարևոր յատկութիւններով օժտուած լինին, պիտի յաջողին՝ ատոր ժամանակի մէջ՝ ժողովրդեան ատորին, միջից և վերին խաւերն այնպիսի լաւ ու լուսաւոր չուղի մ՚առաջնորդել որով պիտի օգտուին նոյն իսկ մեր կրթութիւնները։ Այս երեք դասակարգի կ՚պատկանին հայ քահանաները, հայ ուսուցիչներն և հայ բժիշկները, զոր ինքնին ընծայիք կ՚անուանենք և որ ժողովրդեան ամենէ լուսաւոր տարրները կ՚համարուին։ Եւ իրաւամբ կ՚ըսէր ինձ անցածներս՝ բարձրագիր, այլ կենցաղագէտ և բարեկիրթ հայ տիկին մը, թէ այս երեք դործակիցներն՝ ինչպէս եւրոպական ազգերու, նոյնպէս և մեր թշուառ մերազնեից նկատմամբ հրաշքներ կրնան դործել յառաջդիմութեան առհմանին մէջ, եթէ միայն զգան իրենց մեծ կարևորութիւնն ընկերային այլազան խաւերուն մէջ և անկեղծ օրէնք տգիտութեան և նախապաշարմունքոց դէմ պատերազմին . . . .

Բայց եական խնդիր մ՚է թէ՝ նախ մեր քահանայականն դասն ունի՞ այն բարոյական ներգործութիւնն որ անհրաժեշտ է իր խօսքն ու քարոզն ազդեցիկ դործելու, ունի՞ այն վարմունքն ու արարքն որ իր խրատներուն և հրահանգներուն հեղինակութեան դրոշմը տան։ Ընդհանրապէս չունին։ Ինչո՞ւ պի բառական չէ տգիտութեան թշնամի լինելու համար սաղմոս քաղել, շարական երդել, աւետարան կարդալ, պատարագ ընել և ջանալան կրօնական արարողութեանց դերակատար հանդիսանալ ա՛յլ այլ չբաւեր, պէտք է նաև՝ բայ ի ուղիղ, անկեղծ սրտէ, ունենալ քիչ շատ լեցուն դլուխ մը, հմուտ արդի դէմ տարրական ուսմանց և գիտութեանց, պէտք է ունենալ հաստատ կամք, ժողովրդասէր ոգի և այն համակրելի մարդասէր չարժուձիներն որ վստահութիւն և համարում կ՚ներշնչեն և թշուառութիւնն ու տգիտութիւնն այդ բարոյական և մտաւոր ազդեցութեան մէջ տպաւէն ու դարման կ՚փնտռեն։ Ապրդ՝ մեր քահանայական դասուն

մէջ քանի՛ հատ կան որ ոչ միայն հոգևոր, այլ մտային և մինչև իսկ մարմնաւոր հիւանդութիւններ դարմանելու կարողութիւն ունենան։ Այդ պիտիներ մասի վրայ կ՚համբուրին, իսկ միւս կողմէ տգէտ, ապիկար, մութացիկ ու չահամոզ կրօնաւորներ լեզէաններ կ՚կազմեն, և հետևապէս ոչ յարդ և ոչ համարում կ՚վայելեն։ Եւ սակայն որքան կարօտ է մանաւանդ գաւառացի ժողովուրդն չէ թէ վեղարաւոր գլուխներու, չէ թէ եպիսկոպոսներու, այլ յատկապէս ընտիր ու բանիբուն քահանաներու, որ ինչպէս եկեղեցւոյ մէջ, նոյնպէս ժողովրդեան ծոցն իրենց ձայնն ու խօսքն, իրենց ներան ու հրահանգն, միշտ ուղիղ բանի և լուսաւոր դաղափարներու վրայ հիմնուած, կրնան մեծ բարիք յառաջ բերել և բարոյապէս, նիւթապէս ու մտաւորապէս անկեալ հայ դեղացւոյն նախանձամտութիւնը լինիլ։ Եւ այս պատճառաւ է որ միշտ կ՚դրուի ու կ՚կրկնուի որ հէք ժողովրդեան մը տային և բարոյական վերաչինութեան համար առնել պէտք եղածը մեզ համար քահանայական պաշտօնին արժանի ընտրելիները հրաւիրել է, փոխանակ ապրուստի, չահու համար, տգիտաւութենէ ազատելու համար, ապիկար ու տգէտ արարածներ։ Եւ ե՛րբ տղը պիտի սթափի և քահանայութեան ճշմարտապէս ընդունակ և արժանի անձեր այդ պաշտօնին պիտի կոչէ, ե՛րբ վերջապէս այդ տարրն այնպիսի վիճակի մը մէջ պիտի դնէ որ իրապէս գործակատար լինի այն հօտին՝ որուն հոգևոր անձնուէր հովիւը լինելու կոչուած է։ Ահա այս խնդիրը տակաւին իր նախնական վիճակին մէջ կ՚մնայ, և մինչև որ տգիտութեան և խաւարի զաւակները եկեղեցական ասպարէզէն չմաքրուին, կարելի չպիտի լինի կազմել քահանայական ուսեալ, հմուտ ու կրօնասէր դաս մը, որ ժողովրդեան զարդացման հզօր սատար մը լինի։

Ոչ նուազ ներգործութիւն ունի և ուսուցչական դասն իր չրջանին մէջ դանուող ժողովրդեան վրայ, եթէ իրօք ունի այն բարոյական և մտային կարողութիւններն որ յարդ և համակրութիւն կ՚գրաւեն։ Ուսուցիչը՝ մա-

նաւանդ դաւառային քաղաքներու մէջ՝ իրրև պատգամ կ'ներկայուի իր միջնորդութեան և աջակցութեան կը դիմեն աղքատը, ագէտը, հիւանդն և դարման կ'խնդրեն, և ուստի՞ւ մ'որ բաւական համբառ ունի հրահանգ առնելու, ուղիղ ճամբայ մը ցոյց տալու, դէղ մը, խրատ մ'ընձեռելու թէ՛ առանձին և թէ՛ ամբոխի առջև, չատ աւելի մեծ բարիք կը գործէ քան թէ այն բարերարն որ գաղտուկ մը կ'կանգնէ, վանք մը կ'շինէ։ Ու՞ր՝ տես որ մեր ուսուցիչները՝ նոյն իսկ բարեկիրթ քաղաքներու մէջ՝ այնքան կ'նախատուին, այնքան կ'տառապին և ստէպ կ'հալածուին, երբեմն ալ կարդ մ'ապիկար պաշտօնակիցներու երեսէն, որ արհամարհանք կ'ընդունին։ Եւ սակայն՝ եթէ յարգ ու պատիւ ուտնան արժանաւորներն, եթէ ընկերական փոյթն չըմաններու մէջ անգամ երբեմն իրրև փաքիրներ չնկատուին, իրենց պաշտօնը չափաւ ամեմնափակուէր վարժարանի չորս պատերուն մէջ, իրենց պաշտօնին կատարումն աննեցողներ չգիտէի խորչին ուսուցչական առաքեալ դէն, այլ պիտի աղդէին և ծնողաց վրայ, տեսակցելով և հրահանգելով ագէտներն, որ, ինչպէս յայտնի է, չատ անգամ իրենց զաւակներուն բարոյական կրթառեան պատճառ կ'լինին ապիտօրէն՝ օտարոտի աղդեցութենանց և հակադդային թելադրութենանց անոտալով։ Եւ մեր ուսուցիչները մարդեր, հայեր պիտի պատրաստեն, կըշտ, անտաշ նիւթեր ձեի պիտի բերեն, տոհմային նկարագիրն անվիժար պիտի պահեն, և ի վերջ՝ զարդասուն, լուրջ, բարոյասէր սերնդեան մը ծնունդ պիտի տան և այն արժանընտիր ուսուցիչներն՝ որ իրենց պաշտօնին մեծութեան գիտակցութիւնն ունին, դիւրին է երեւակայել թէ ինչ վճռաւորութեան, չքսնք յուսահատութեան, կը մատնուին և ըսելայն իրենց արտաստուրը կ'խմեն, երբ անձնուիրութեան, պարտաճանաչութեան և անդնահատելի երկարատև ծառայութեան զանազան նշանաբար փորձեր և պատուհներ ցոյց տալէն ետև, կ'տեսնեն վշտահար որ՝ թող ագէտն, նոյն իսկ ըսասուիչն համբառ ունեցողները խիղճ չեն ըներ ագիտութեան թշնամիներն

հարուածել և՛ ի հարկին՝ դրպարտելու։ Վայ այն ազգին որ իր մտային ու բարոյական կենաց դարկ ուղղ հին ու նոր հերոսներն ըստ արժանւոյն չդնահատեր, և միայն խարեբաններու, աճպարարներու և սիմոններու համար աչք և ականջ ունի։ Այդպիսի ազգ մը դատապարտուած է խոպոտ մնալու այն ազդմեվի դրութեան մէջ որ միայն ինքնահաւանութեան, ամբարտաւանութեան և նախանձու արգիւնքն է։ Այլ երբոր կ՚ուժարինք խօսիլ երկարօրէն մեր բժշկական դասուն ունենալիք ապագայութեան վրայ, քանի որ յայտնի է թէ այդ դասն՝ եթէ ոչ միշտ դրամատէս, արդեամբ կ՚գործէ և հասարակութեան թիւր ու մուխ դաշակարները վտարելու կ՚ջանայ՝ երբ առիթը պատահի։ Բժշկապայ ու բժիշկ Լոկ իր շահուն, լոկ չոր դիտութեան ձարին հետամուտ բժիշկն այլն ու դնդը կ՚տայ ու կ՚առնչի, առանց բարոյապէս ալ հիւանդ մարդկութեան դարմանիչ հօսք մը, խրատ մը, քաջալերութիւն մը տալու, մինչդեռ ճշմարտապէս մարդասէր բժիշկն, ոչ միայն հին դրութեան նախապաշարումներ, ծուռ դատաստաններ չընդու հոգը կ՚ստանձնէ դիտապէս ուր որ հարկ տեսնէ, այլ և կ՚ջանայ բարոյական սխալմունքի, հոգեկան արիութիւն ներշնչող պատուէրներ հայթայթել և այսպէս կերպ մը քահանայական պաշտօն վարել, քանի որ՝ դժբաղդաբար՝ մեր կրօնականներն՝ մեծ մասամբ՝ հոգևոր դեղերէ զուրկ, անկարող են նաև բժշկական հրահանգներ տալու, ինչպէս կուտան եւրոպացի դիւզական երէցներ։

Այն օրն որ հայ քահանայ, հայ ուսուցիչ և հայ բժիշկ իրենց պաշտօնին իսկական և կրկնակի կարեւորութիւնն ղգալով գործելու պիտի սկսին մեր մէջ՝ այն օրն յառաջդիմութեան նոր թուական մը կարելի պիտի լինի դուշակել։

ՊՈՄՀԷՕ ԵՒ ԾԻՒԼԻԷԹ

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

Ա.

Ռոմէօ և Ժիւլիէթի նախնական պատմութիւնը մեզ կը հասցորդ է իտալացի վիպասան մը, Տօն Լուիճի տա Բօրթա, քաղելով Վերոնցի ծերունի դիւրուն դիւցազն մը, որ կը կոչուէր Բէլէկրինօ։ Դեռ մեր քննադատական մատին չկպած, լուսադոյն կը համարիմ, աղատ թարգմանութեամբ, մեր դրասէրներուն ներկայացընել այն գեղեցիկ պատմութիւնը՝ իր բնական ու անմեղ եղելոյթին տակ։

Երեքտասաներորդ դարուն սկիզբները, այն միջոցին երբ Գարթոլոմէօ ափալա Սիթալա Վերոնի իշխան էր, այս քաղաքին մէջ կար երկու ընտանիք, որք թշնամացած էին իրարու հինաւուրց ատելութեամբ մը։ Գարէլէդիներու և Մանդէկիներու միջև անարգանքներն ու կռիւներն սաստկան էին, զորոնք խիստ մեծ դժուարութեամբ իշխանը կրցաւ վայրկեան մը դադրեցնել։ Այն վաղանցիկ հանգարտութեան միջոցին էր որ, ընտանիքներու մէկն պետը, Անդոնիօ Գարէլէդի, իր բոլոր կոչնականիցները հրաւիրած էր գիշերային ուրախ մը, երիտասարդ մը, որ կը պատկանէր հակառակորդ տունին, Ռոմէօ Մոնդէկի, չվարանեցաւ վտանգը աչքը առնելով՝ գաղտնապէս մանել այն պարահանդէսը, հետևելու համար սիրնոջ մը, որ խիստ կը գտնուէր իր խանդավառ սիրոյն։ Հազիւ թէ սրահը մտած էր, երբ նշմարեց որ Ժիւլիէդ, Անդոնիօի աղջիկը՝ աչքերը իր վրայ յառելով, յափշտակուած էր իր գեղեցկութենէն։ Ռոմէօ վտանգ արձարար զգաց այն տպաւորութիւնը, որ ներգործած էր ծադկած օրիորդին վրայ։ Նկատն մտեցաւ անոր, և օգտուելով պարի ներոզամիտ չարժումներէն՝ սեղմեց անոր ձեռքը։ Ժիւլիէդ վտանգեց այդ անուշ նշանը, և միամտաբար խօստովանեցաւ իր գորովալից համակրութիւնը Ռոմէօի նկատմամբ։ Ռոմէօ պատասխանեց անձնուիրութեան ամենէն ազնիւ չէշտերով, սակայն հանդէսը վերջացած ըլլալով հանդիսականերուն հետ մեկնեցաւ։

Այս երեկոյթէն ի վեր Ժիւլիէդ միմիայն Ռոմէօի վրայ խոր֊հեցաւ։ Իսկ Ռոմէօ մոռնալով այն անգութ տիկինը՝ որուն հա֊մար իզուր հառաչած էր մինչև ցարդ, միմիայն Ժիւլիէդը եւ րաղձաց։ Երկու սիրահարները փորձեր ըրին պիրար վերստին տեսնելու։ Ռոմէօ առանձին, կեանքը վտանգի տակ դնելով, իր գիշերները կանցնէր իր սիրուհւոյն պատշգամին տակ։ Եր֊բեմն անխոհեմաբար կը մոլորէր մինչև անոր սենեակին պա֊տըշգամը, ուրիէ կրնար զայն տեսնել ու մտիկ ընել։ Գիշեր մը, լուսնի լուսով, երբ Ռոմէօ իր վերելքը կսկսէր, Ժիւլիէդ կը բա֊նայ պատուհանը և կը նշմարէ զան։

— Ինչ կընես հոս, այդ ժամուս, կը մրմնջէ պարմանուհին պարմացած։

— Աւա՛ղ, կը հնծէ երիտասարդը, ինչ որ հաճելի կը թուի սիրոյն, որ կը ներշնչէ գիս։

— Բայց եթէ յանկարծակիի գաս, չե՞ս վախնար որ կսպան֊նեն քեզի։

— Ինծի համար անուշ է մեռնիլ քեզի մօտ, քանի որ չեմ կրնար ապրիլ քենի հետ։

— Ես երբէք չեմ ընդդիմանար որ ինծի հետ ապրիս։ Իզի֊նէ այն թշնամութիւնը, որ կայ երկու ընտանիքներու մէջ, արդեօք մը չըլայ իմ կամքիս։

— Ինչ վախի այս թշնամութիւնը, հանէ՛ կինս ըլլալ, և տեսնեմ ով պիտի կրնայ դքեզ իմ բաղուկներէս կորզել։

Սակայն Ժիւլիէդ չհամակերպեցաւ անոր խնդրանքին, և իրարմէ բաժնուեցան։ Սակայն գիշեր մը դարմեալ, երբ Ժիւնը առաւօրէն կը սեղար, խեղճ Ռոմէօ սիրուհւոյն պատշգամին զարնելով, աղաչեց որ դինքը ներս ընդունի։ Ժիւլիէդ մերժեց քարիւրթեամբ, և ըսաւ որ այսպիսի չնորհ մը միայն իր ամուսնոյն կրնայ ընել։ Խնդրեց նաև որ գոգրեցնէ իր այցե֊լութիւնները, յայտարարելով թէ պատրաստ է ամուսնա֊նալ իրեն հետ, և հետևիլ ուր որ դինքը կը փոխադրի տա֊նել։ Երիտասարդը յանկուցած այս երջանկաբեր խոստում֊ներն, անմիջապէս դիմեց Լորէնցօ անուն Ֆրանչիսկեան կրօնա֊ւորին, որ մեծ փիլիսոփայ էր և շատ հմուտ բնագիտական ու բնագիտական ուսմանց։

Այս բարի կրօնաւորը, որ Ժիւլիէդի խոստովանահայրն էր և Ռոմէօի բարեկամ, բնաւ պատրաստ մը չտեսաւ այս ամուսնու֊թեան մէջ, ընդհակառակն անով կը խորհէր հաշտութիւն մը

պայծառել երիտասարդ ընտանիքներուն միջև։ Նախապէս գծուած ծրագրի մը համաձայն, մեծ պահոց մէջ, Ժիւլիէտ մոռցաց ընտանեկան յարկը, բարեբերելով թէ խոստովանանքի կերթայ։ Եւ անմիջապէս մեկնեցաւ Ֆրանչիսկեան վանքը, ուր Ռոմէօ իրեն կապասէր։ Ամուսնութիւնը կը կատարուի նոյն իսկ խոստովանատան մէջ։ Մի քանի շարաթ յետոյ հրապարակին վրայ, կամ մը տեղի կունենայ Գարէլլիներուն և Մոնդէկիներուն միջև։ Ռոմէօ թէև ներկայ, կը պահի այդ կռուին մասնակցելու, բայց լսելով իր փիրաւոր ազգականներուն, հպարտ վրէժխնդրութեամբ մը կը յարձակի Թիպալտօ անուն անձին վրայ, որ ամենէն կատաղին էր թշնամիներուն մէջ։ Սուրի մահացու հարուածը պայն պահին կը տապալէ անկենդան։ Գարէլլիները կատաղած՝ կը բռնեն երկրի իշխանին, որ մարդասպանը վերանէն աքսորելու հրամանը կարձակէ։

Այս պատահմունքը լսելով Ժիւլիէտ կը մոռնայ Լորէնցոի խորհուրդը, ուր պահուած էր իր ամուսինը։ Չոն կը յայտարարէ թէ պիտի ընկերանայ իր աքսորին, և թէ իր խարտեաշ ու երկայն մազերը կարելով պիտի ծառայէ անոր իբր ապահաւոր։ Ռոմէօ յուզուած՝ վերհանձնարար կը մերժէ անձնուիրութեան այդ հատատութիւնը, և կը համոզէ որ ապահէ պիտի մնայ իր ընկերոջ պահուն, մինչև յուսալից իր ներման համար։ Այսպէս, երկու ծնողապահ ամուսիններն կը բաժնուին իրարմէ։ Մին վտանգաւոր կուզուի պէտք է Մանդուա, իսկ միւսը անմխիթար՝ իր հայրական յարկին տակ։

Օրերը կանցնին, վ՛նչաց, կրծելով Ժիւլիէտի առոյգութիւնը, անոր գեղեցիկ պիտակութիւնը կայլայլեն։ Մայրը անհանդիստ այս փոփոխութեան՝ կուզէ պատճառը հասկնալ, Ժիւլիէտ կը կեղծէ, սակայն պատճառներու վերագրելով այն ցաւը, որ պինդ կապանէ։ Մայրը, Տօնա Ճիւլիանա, հաղորդել կը կարծէ թէ խեղճ աղջիկը կը մեռնէր ամուսնանալու փափաքով, զոր սակայն չէր համարձակէր իրեն խոստովանելու։ Այս երջանիկ պիտը կը հաղորդէ իր ամուսնոյն, Լչման Անդոնիօ, որ Ժիւլիէտը բժշկելու համար խոկոյն կը հրամայէ ամուսնանալ Լորանց կոմսին հետ։ Չկայ աղջիկը ի զուր կը բողոքէ թէ ամուսնացած չըլլար։ Տ՛ն Անդոնիօ չհամոզուիր, կապատնայ իր հայրական բոլոր բանութեամբը, որ ժամ առաջ ընդունի կոմսուհի

տիտղոսը։ Սակայն Ռոմէօի կինը լաւագոյն կը համարի մեռնիլ, քան թէ սրբապիղծ մը ըլլալ։ Խոստովանանքի երթալու պատրուակաւ, Ս. Ֆրանչիսկեան վանքին մէջ կը պաշտամի ու կը պնդէ որ Լորէնցօ պէտք եղած նիւթը մատակարարէ իր յետահատականը որչափ կարելի դարձնելու համար, և եթէ անմիջապէս չվճարէ իրեն հայհոյանքներ ալ ընդելուզելով մոյն մը, կսպառնայ նոյն վայրկեանին դաշոյնի հարուածով մը վերջ տալ կեանքին։ Կրօնաւորը թէև պաշտամի որ ետ կենայ իր չարաչուք ծրագրէն, ու անոր դարման մը կատարէ։ Այն է, վոխանակ մոյնի, պիտի ընպէ թմրեցուցիչ հեղուկ մը, որ պինքը պիտի քնացնէ 48 ժամ, իր ծնողքը զան մեռած կարծելով պիտի զետեղեն ընտանեկան դամբանին մէջ բաց դագաղով մը, ուր քիչ մը վերջ ժամուն, Լորէնցօ զան պիտի հանէ դերեզմանէն, պիտի բերէ իր խուցը, ու անոր կրօնաւորական հին մը առարկը հագցնելով, պիտի առաջնորդէ դէպի Մանդու, Ռոմէօի քով, որուն պիտի ապտարձակ նամակով մը, որուն մէջ գրուած պիտի ըլլան այս գաղտնիքին բոլոր մանրամասնութիւնները.

Ժիւլիէդ ուրախութեամբ կընդունի այս փրկարար ծրագիրը, կառնէ փոչին՝ զոր կուտայ Լորէնցօ, և գիտակ որ խոստացուած նամակը պիտի դրկուի Ռոմէօի, մորը քով կը վերադառնայ բոլորովին զուարթ, որմէ ներողութիւն կը խնդրէ իր երեւումի անհնազանդութեան համար։ Տան Անդոնիօ, որ չէր հրաշալի փոփոխութենէն, կուզէ փութացնել հարսանիքը, ու զան կը դրկէ երկու մօրաքոյրներուն առաջնորդութեամբ այն դրկը, ներկայանալու համար իր նշանածին ընտանեաց։

Ժիւլիէդ, չնորհալից ժպիտներով կը թողու որ պինքը տանին ուր որ կուզեն։ Բայց երբ իրիկուն կըլլայ, համբորդութեան յոգնութիւն կեղծելով, կը քաշուի սենեակ փոքրիկ սպասուհիի մը հետ, որ սովորաբար իր քովինը կը պառկէր։ Շուտ մը կը հանուի, և անկոպին կը մտնէ, նոյնը կընէ նաև սպասուհին։ Քիչ յետոյ, Ժուլիէդ զան կարմնցնէ և կը խնդրէ որ իրեն պատրաստէ մը ջուր բերէ։ Բաժակը կառնէ, ու անմիջապէս թմրեցուցիչ փոչին մէջը լեցնելով կուլ կուտայ, յետոյ կընկնէ, կը հագնի հարսանեկան հագուստը, կը մարէ լոյսը ու կը տարածուի անկողնոյն վրայ, բազուկները խաչաձև դրած իր կուրծքին վրայ։

Հետևեալ առաւօտ, դրեակին մէջ ժամերն ալ ոտքի վրայ

էին, մինչդեռ Փիլիէդ դեռ չէր ելած։ Իր մօրաքոյրը և սենեկապանուհին կը զարմանան այս անսովոր ուշացումէն, և զայն արթնցնելու համար անունը կուտան։ Ոչ մի պատասխան։ Անկողնոյն վարագոյրները կը քաշեն, ու կը տեսնեն որ ծադկած հասակ աղջիկը դուրսատ է ինչպէս դիակ մը։ Ալ կասկած չկայ, Փիլիէդ մեռած է։ Վշտահար կօձերու մէջտեղին, Անդոնիօ դղեակ հասնելով, բժիշկ մը բերել կուտայ, որ քննելէն յետոյ կը հաստատէ թէ պժրաղդ աղջիկը մեռած է, և միայն թաղել կը մնայ։ Շատ մարդ կուգայ յուղարկաւորութեան, մանաւանդ մեծ հանդէսով կը բերեն վերոն, ու կը դնեն Հայրական դամբանին մէջ, Ս. Ֆրանչիսկոսի դերեզմանատունը։

Երբ չարաչուք հանդէսը կը վերջանայ, Ռոմէօ մէկ սպասաւորը, Բիէդրօ, որ երկար տեն պատգամաւորի դերը կը կատարէր երկու ամուսիններու միջև, կը վազէ Մանդուա պատմելու իր տիրոջ այս բոլոր տխուր անցքերը, որք յուզած էին ամրողջ Վերոնը։

Աղետաւոր պատմառաւ մը, Ռոմէօ չէր ընդունած Լորէնցօի նամակը, որուն մէջ գրուած էր այս եղելութեանց բանալին, և իր հաւատարիմ ծառային պատմութենէն իմանալով թէ Փիլիէդ մեռած է, յուսահատութենէ մեծ կըլլայ։ Կը հեռագնէ Բիէդրօն, որ կրնար արգելք ըլլալ իր մահարոյր ծրագիրներուն, կը հագնի դեղացիի մը հագուստը, ու դարանին մէջէն թունալից չիշ մը առնելով կը մեկնի Վերոն։ Գիշերանց կը հասնի Ս. Ֆրանչիսկեան վանքին դերեզմանատունը, կը մտնէ Գաբլէդիներու դամբարանը։ Գերեզմանաքարը վերցնելով կը խմէ թոյնը, ու վերջին անգամ ըլլալով կը համբուրէ իր պաշտելի սիրուհին, Փիլիէդը։ Այս վեպս հպումի ատեն, Փիլիէդ կարթննայ։

Սայն պահուն սրտաճմլիկ տեսարան մը տեղի կունենայ ամուսնոյն միջև, որ պիտի մեռնի, և կնոջ՝ որ կը վերածնի։ Ռոմէօ կը բացատրէ թէ ինչ սև թիւրիմացութեան մը զոհ եղած էր, իսկ Նորատի կինը կը հեծկլտար ըսելով թէ պիտի ընկերանայ ամուսնոյն իր դերեզմանին մէջ։ Ռոմէօ դալկահար՝ կընդդիմանայ այս դիւցազնական որոշումին։

— Եթէ իմ կեանքս և իմ սէրս քեզի նուիրական են, կը հծծէ, ապրէ, կը պաղատիմ, ապրէ, որովհետև դուն կրնաս տակաւին կեանքը վայելել։

— Ո՛չ, կը պատասխանէ Փիլիէդ, դուն որ քու կեանքդ զո-

հնցիր իմ մահուանս, որ կեղծ էր, ես պէտք չէ՞ որ ընեմ նոյնը, ո՞վ իմ սիրեցեալս, քու մահուանդ համար, որ ափսո՜ս, դառն իրականութիւն մըն է։ Իմ միակ ցաւս այն է որ, չկրնամ քեզմէ առաջ մեռնիլ, և ես չեմ ուզեր վայրկեան մը իսկ ապրիլ զքեզ կորսնցնելով։

Ռոմէօ կը չանայ պատասխանել Ժիւլիէդին, այծը կսպասէ, մշմաւանջ մը կը սեղմէ անոր կոկորդը ու կարդիւէ խօսելու։ Այս միջոցին Լօրենցօ, երիտասարդ կինը արթնցնելու համար, կերևի դամբանի սեմին վրայ, կը լսէ հեծկլտանքներ ու կը զարմանայ։

— Կը վախնամ արդեօք, սիրելի աղջիկս, կըսէ անոր, թէ զքեզ կը թաղում որ մեռնիս։

— Հեռացի՛ր Իմ միակ վախս ան է որ դիս կենդանի դուրս կը հանես ասկէ։ Ո՛հ, յանուն զթութեան, գոցէ այս գերեզմանը ու հեռացիր։ Հեռացիր որ կարենամ հանդարտ մեռնիլ։ Հա՛յր իմ, հա՛յր իմ, այսպէ՞ս պէտք էր որ դիս Ռոմէօին յանձնէիր։ Տե՛ս, տե՛ս, զայն կը սեղմեմ կուրծքիս վրայ . . . ։

Եւ Ժիւլիէդ, սարսափահար, ցոյց կուտար կրօնաւորին ամուսնոյն մարմինը, որ գրեթէ դիակ կարած էր։ Լօրէնցօ կը հակի անոր, և կը խնդրէ որ խօսի իր Ժիւլիէդին։ Այս պաշտելի անունին հոգեվարքը կը բանայ իր նուաղուն աչերը, ու զանոնք գլորվալից սևեռելով Ժիւլիէդի վրայ, կը հառաչէ ու կը մեռնի։

Լուսնալուս մօտ էր։ Լօրէնցօ իզուր կաչխատի հեռացնել դեռատի կինը իր սիրելի դիակէն, զոր կը սեղմէր խօլարար իր բազուկներուն մէջ։ Ժիւլիէդ կը մերժէ ամեն բան, իր միակ իզձն է թաղուիլ անոր հետ։ Կը հակի ամուսնոյն, կը փակէ անոր աչքերը, ու վայրկեան մը զան դիտելէն յետոյ, խիստ կերպով մը իր չնչաւորիւնը կարդիլէ, ու անկենդան կիյնայ դիակին վրայ։

Սոյն պահուն, իշխանին պահապանները անցնելով գերեզմանատան քովէն, զարմացումով կը նշմարեն լոյս մը, որ կը փայլի Գարէլէդիներու դամբարանին մէջ։ Հոն կերթան, կը տեսնեն Լօրէնցօ երկու դիակներու մէջ տեղ և կասկածելով կրկնակ սպանութեան մը, կսպասեն որ գերեզմանէն դուրս ելնէ։ Լօրենցօ, որ կրօնաւոր է, կընդդիմանայ աշխարհիկ պաշտօնեաներու հպատակելու, բայց վերջ ի վերջոյ կը ձերբակալուի։ Իշխանը, Տելլա Սգալա, խնդալով այս տարօրինակ ձեր-

քակալութիւնը, կը հրամայէ որ կրօնաւորը իրեն ներկայացնեն։ Իրենց մանրամասնարար կը պատմէ վերոնշեալ երկու սիրահարներուն ողբերգական պատմութիւնը, Բալթրովին յուշած այս խոստովանութիւններէն՝ իշխանը ինքնին կերպով դերեզմանատունն, որ արդէն բազմաթիւ տարի լեցուած էր, կը հրամայէ որ երկու ամուսիններն Ս. Ֆրանչիսկոսի եկեղեցին փոխադրուելով միևնոյն դագաղով թաղուին, փոխադարձ սուգերով համակուած, Գաբլէտի և Մոնդէկի ընտանիքները եկեղեցի կերթան պատարագին ներկայ գտնուելու։ Վերջապէս, այս երկու ընտանիքները այնքան երկարատև հակառակութիւններէ յետոյ, կը հաշտուին երկու երիտասարդներուն գերեզմանին վրայ, անմիջ դոհեր իրենց զարհուրը թնամութիւնն։

Փ.

Ահա Ռոմէօ և Ժիւլիէդի սրտայոյզ տրամը, զոր առաջին անգամ կը ներկայացնէ մեզի Լուիճի տա Բորթա, Իտալացի, վիպասրական և վիպասան մհանդամանին 18 տարի յետոյ, Տօմինիկեան կրօնաւոր մը, Մանթէօ Պանտէլլօ, կը խմբագծէ սոյն եղերական պատմութիւնը, և կը հրատարակէ 1553 ին։ Քիչ յետոյ, Ֆրանսացի մը, Բիւր Պուաթօ, Պանտէլլօի վէպը Ֆրանսերէնի վերածելու պատրուակաւ, նոր անձնաւորութիւն մ՚ալ կաւելցնէ, որ է դեղավաճառը, որ թոյն կը հայթայթէ Ռոմէօին, և շատ մը յաւելումներով բոլորովին տարբեր վիպասան մը կուտայ արամին։ Ռոմէօ, ըստ Պուաթօի, Ժիւլիէթի պարիսնուհին ներկայ չգտնուիր, մինչդեռ հակառակը կրսէ նախնական պատմութիւնը։ Եւ երբ Ժիւլիէդ արիւննալով կը նկարէ իր սիրելւոյն անկենդան դիակը, անոր սուրը քաշելով կը մխէ սիրտը, ուր կը մեռնի անոր քովն։

Ահա կը տեսնենք որ ինչ չրջանակներէ կանցնի վերոնի դիքաւղղ սիրահարներուն վէպը անմահանալու համար Շէյքսփիրի երևնային դրչին տակ։ Սակայն բանաստեղծը Պուաթօէն չէր որ իր նիւթը քաղեց։ Արիւր Պրուք, անգլիացի վիպագիր մը, ինչ ձեռքին տակ ունենալով Բիւր Պուաթօի մէկ օրինակը, գայն անդրիներէնի կը թարգմանէ երկայնատաստաւ քերթուածի մը մէջ, զոր կը հրատարակէ 1562 ին։ Հինգ տարի ետքը, Վիլիէմ Փինթըը, Պուաթօի բնագիրը կը թարգմանէ խզճահար կերպով, զոր կը հրատարակէ 1567 ին, Հաճոյէ պալաթ վերնագրին տակ։

Այս միջոցներուն Շէյքսփիր ծնած էր, ու իր սիրոյ այս ոգերգական զրոյցը բերնէ բերան փոխանցուած էր ամբողջ Անգլիոյ մէջ։

Ու մինչդեռ ոգերգութեան Աստուածը՝ Լոնտրայի մառախուղներու մէջէն, վերոնի պայծառ երկինքէ տակ երկու սիրահարներու մեղամաղձոտ տիպարը կերազէր, անդին, Սպանիոյ մէջ, ուրիշ հանճար մը, Լոբ ամ Վէկա, այլափոխուած անուններու տակ զոյն կը ներկայացնէ սիրուն կատակերգութեան մը մէջ, որ կը վերջանայ երկու տարփաւորները զիրար գտնելով, որոնք երկարատև կապրին երջանիկ սիրով մը։ Սակայն սոյն վեմ արամը, սիրոյ և իտալիւ սոյն բարձրագոյն խորհրդանշանը անմահացնող մը պէտք էր։ Ան չէր կրնար անմահանալ, փոքրիկ զրոյցի մը տակ, ինչպէս որ Լուիմի գրած էր, վիպասանութեան մը տակ, ինչպէս Պուաթօ գրած էր, և կամ կատակերգութեան մը տակ զոր Լոբ յղացած էր։ Միայն Շէյքսփիր եղաւ, տիեզերքի այս մեծագոյն մարդը, որ դղրդեցուցիչ ու արդուզքոտ արամի մը ներքև, անմահութեան դափնիներ գրաւ վերոնի հաւատարիմ տարփաւորներու գլխահար ճակտին վրայ, իրենց հետ լացնելով նաև ամբողջ մարդկութիւնը։

Փարիզ, 20 Հոկտ. 1898

Ա. ՆԱԻՍԱՐԵԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ

ԿԱՄԱՒ ԾՆՆԴԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ *

1. Ի՞նչպէ՞ս կարելի է մանչ կամ աղջիկ զաւակներ ունենալ։ 2. — Ժառանգական հիւանդութեանց համեմատական փոխանցումը զաւակներուն վրայ։

Աղջիկ և մանչ զաւակներու ծնունդը ուղղակի յարաբերութիւն ունի մօրը սննդական և բարեկեցիկ վիճակին հետ, այսինքն երբ մայրը առողջապահական և սննդական լաւ պայմաններու մէջ գտնուի՝ էնպէս ըլլալ հաւանականութիւն կայ ապրիլ զաւակ ծննդելու։

---

* *Քաղուած ֆրանս.* Revue des Revues *հանդեսեն*։

Պարմեալ հար և մօր մէջ կայ անեսակ մը բնական ձգտում որով ծննդեան սեռը աւելի նորահասութեան կը փոխանցուի, քանի որ բացորոշակի կերպով կը նշմարուի երբ ծնողքներէն մին իր չափահասութեան ծայրագոյն սահմանին կը հասնի, օրինակի համար՝ եթէ մայրը 23 տարեկան է և իր չափահասութեան տարիքն է 20, մինչդեռ հայրը 33 տարեկան և իր չափահասութեան տարիքն է 26, փորձը ցոյց տուած է որ այդ վիճակի ազգական սեռի ծննդեան յաջող պայման է։

Այն ընտանիքներու մէջ, ուր առաջին ծնունդն մանչ եղած է, միշտ գրեթէ մանչու ծննդեան պերակլուութիւն մը կայ և հոն, ուր առաջին ծնունդն աղջիկ մ'է եղած՝ միշտ սիրոյն ազգական սեռն է եղած։

Հայրը ընդհանրապէս կը փոխանցէ իր նոյնութիւնը կամ նմանութիւնը մանչ զաւակներու և մայրը աղջիկներուն։ այն ծնողք միայն զայդ աւելի ձգտում ունին փոխանցելու երբ տակաւին ղեռահաս են։ ուրեմն երիտասարդութեան տարեն ծնած զաւակները աւելի կը նմանին իրենց ծնողներուն քան անոնք որ կը ծնին յառաջացած տարիքի մը մէջ։

Խիստ պիտի զարմանան ուրեմն չատեր երբ այսպէսով իմացած ըլլան թէ՝ աղջկան մը ծնունդը լաւագոյն նշանն է ծնողաց համար, իրենց սեպհական կենսական ոյժերու առողջութեան՝ քան թէ մանչու մը ծնունդը։ Ուրեմն՝ զայս դիտնալով, թող չսարանջան չատ մը ընտանիքներ թէ՝ միշտ աղջիկ զաւակներ ունեցած են, և կամ ամեն անոնք՝ որք լալու առաիման կը սխրին երբ աղջիկ զաւակ մը կ'ունենան։

Բանի որ ըսինք թէ մօրը առողջ վիճակը աղջկան ծնունդին լաւագոյն առտարն է, բացատրենք թէ ի՞նչդիսի իրական փաստեր զայդ ապացուցած են։ Երբ մեղուները իրենց թագուհին կ'ուղեն առեղծել, որ փեթակին արդասաւորող էգն է, անոր սաղմը մասնաւոր խնամքով կը սնուցանեն։ Կազմառանական այս գերակշռութիւնը կը տեսնուի նաև ուրիշ անժխտելի իրողութեանց մէջ, օրինակի համար՝ աղջիկը իր ծննդեան պահուն ո՛չ միայն համեմատաբար աւելի խոշոր է մանչէն այլ և անկից ծանր կը կշռէ։

Ընկերաբանութիւնը մեզ ցոյց կուտայ գարմեալ թէ ո՛և է ցեղ երբ անկման շրջանին մէջ է, կ'արտադրէ աւելի մանչ սըղաքներ քան երբէք, ու վիճակագրութիւնք իրենց կարգին զայդ կը պատկերացնեն իրական փաստերով, այսինքն սովերէ և պա-

տերագիներէ վերջ՝ աւելի մանչու ծնունդ կայ քան թէ աղջիկի։ Եւ այս բանը միմիայն այն պատճառաւ որ ժողովրդեան բնաւթիւնական պայմանները յօրի դրութեան մէջ կը գտնուին այս միջոցներուն։ Մի և նոյն բանը կարելի է մատնանիշ ընել հատարակային կեանքի մէջ՝ բազդատելով հարուստ և աղքատ քնտանիքները միեւնոյն հետ. վերջիններու մէջ մանչերու թիւն անհիմատէս սիրող ըլլալն կը տեսնուի, մինչդեռ առաջիններու մէջ դրեթէ ընդհակառակը։

Ուրեմն աղջիկը կը ծնի բնաթուական լաւագոյն պայմաններու մէջ և իր ծնողեան վայրկեանին դերակշռութիւն ցոյց կ'տայ արական սեռին վրայ։

* * * Պ. Օրքանովի՝ Խարքով քաղաքի համալսարանի ուսուցիչ, որ հիւանդ–ժառանգականութեան վրայ ուսումնասիրութիւններ կատարած է, մատնանշած կը նշանակէ մեզ թէ աղջիկը այդ ախտերու դէմ աւելի անընդունակութիւն ցոյց կ'տայ քան թէ մանչը։

Եթէ հայրը թոքախտաւոր մ'է և մայրը առողջ, և կունենան մանչ զաւակ մը՝ սեռային ժառանգականութիւնը իր աւերիչ դերը կը դործէ 4 առ 5 հաւեմատութեամբ, երբ իրենց ծնունդը աղջիկ մ'է այդ հաւեմատութիւնը խիստ փոքր է, այսինքն 1 առ 5։

Ընդհակառակը եթէ մայրն է ախտաւորը և հայրն առողջ՝ մանչուն համար ախտին ժառանգութեան հաւեմատական թիւն է 3 առ 5, իսկ աղջկան համար 2 առ 5 միայն։

Ուրեմն հայրը կը ձգտի փոխանցել ախտաւորութիւնը՝ մինչդեռ մայրը զայն մեղմացնելէ վերջ կը փոխանցէ. մանչը զայն կ'իւրացնէ և աղջիկը կը մերժէ։ Դարձեալ երբ մանչը ժառանգական ախտը կ'տառնայ՝ կը ջանայ զայն բնական կերպով իր աւերիչ դործառնութեան մէջ դնել, մինչդեռ աղջիկն կը ջանայ դործարանաւոր հիւանդութիւնն մեղմացնել։

Ուրեմն ինչպէս ժառանգականութիւնը փոխանցելու նոյնպէս ալ ընդունելու մէջ աղջիկը տեսակ մը յատաբերական անընդունակութիւն (immunité) ցոյց կ'տայ և այս բանը ընդհանուր է բոլոր ախտային (morbite) հիւանդութեանց համար, ինչպէս թոքախտ, խելագարութիւն, ալքոլամոլութիւն եւ։ Այս իրողութիւնք թէև ըստ երևոյթին տարօրինակ, սակայն խիստ համաձայն են երկար ժամանակէ ի վեր դիտնականաց հաստատուած փորձերու և տեսութիւններու հետ, այսինքն թէ

աղջիկը կը ներկայացնէ սեռը կազմող և հաստատուղ տարրը (élément fixe), մինչդեռ մանչը տարրեր ձևի մը տակ ծագուղ (différenciation) և այլ գանութիւն մը կազմող տարրը։ Իգական սեռն իր բնական վիճակը պահպանելու և մարդուն գայն վերի վայր չբլելու ձգտումը կը տեսնուի սովորական կեանքի մէջ նոյն իսկ։ Մարդը աւելի աչքի զարնող յատկութիւններ ցոյց կ'տայ և ունի աւելի հարուստ բնատպութիւն (originalité) ինչպէս նաև բնաւորութեան պէսպէսութիւն, քան կինը որ կը նկրտի միշտ ձուլուիլ իր ցեղին հետ և մնալ իր բնական վիճակին մէջ։ Կնոջ այս պահպանողի դերը կը բացատրուի նոյն իսկ իր մկրտական կազմով որուն մէջ կը գտնէ նա իր գոյութեան անժխտելի իրաւունքը։ Բնախօսօրէն մայրը իր պաշտօնին յատուկ կազմուածքով մը օժտուած է, այսինքն իր մէջ ամեն բան իր զաւակներու պաշտպանութեան և խնամոց համաձայն բնոյթ ստացած է։

Ինչպէս որ ծնողք աւելի չջափելի ձգտումի մը ունին իրենց սեռը և տիպը փոխանցելու զաւակներու՝ իրենց հասունութեան (maturité) ծայրագոյն (maximum) ժամանակամիջոցին մէջ նոյնպէս ալ հիւանդագին ժառանգականութիւնք սկիզբնոյն ժամերու մէջ աւելի ուժգին և աւելի ծանրագին են։ Ուրեմն կայ բնական և հիւանդագին ժառանգականութեանց ինչպէս նաև ծայրագոյն չափահասութեան մէջ զուգահեռականութիւն մը փոխանցելու համար որքան բնական նոյնքան ալ հիւանդագին յատկանիշներ։

Դարմանալ մանանիչ ըլլուելիք պարագայ մ'է հիւանդ ծնողաց աւելի չատ թուով զաւակ ունենալը, ուրկէ կարելի է հետեւցնել թէ աշնչացման վայրկեաններու մէջ, անհատը՝ սեռակը (espèce) պահպանելու գազանի բնազդին հնազանդելով՝ կ'ամփոփէ իր բոլոր ոյժերը նոր ձիլեր արձակելու և անդիմադրելի հիւանդագին ժառանգականութենէ մը ապառնացուղ իր բազդին տեսլութիւնը երկարելու։

Վերջապէս հիւանդագին ժառանգականութիւնը աւելի նուազ վտանգաւոր է երբ իր վախճանին կը մօտենայ։ Այսինքն երբ թոքախտաւոր ծնողքներ զաւակ մը կունենան անոնց հիւանդութիւնը ժառանգելը աւելի վտանգաւոր և անխուսափելի է երբ նոքա յիշեալ հիւանդութեան սկզբնաւորութեան մէջ կը գտնուին, նուազ վտանգաւոր երբ հիւանդութիւնը բուժուելու վրայ է։

ԱՄԵՐԻԿԱՑԻ ԾԱՌԸ

Տիկին Լուսի Պատպարեան Պոմոնայի նկարագրութիւնն կընէ պղեղիկ կերպով, ուրիշ մը Սիամի Ռանկուն մայրաքաղաքում հայրենի ծխականարութեամբ կատարուած չքեղ հարսանիքի մը հանդէսը կը նկարագրէ, այսպիսի պղեղիկ սովորութեամբ ուսկ ես էլ չատ անգամ պիտի վերադառնամ նկատմամբ գրել, բայց աւելորդ ու ընտանիքի դէպքը մը չունենալուս պիտի վարձած սպասած եմ իր առնին ժամանակներ կանցնին ու կը սահին առանց ներկրտանիքի յիշատակներ թողլու, ինչ ես վարանած կ'սպասեմ թէ այսօր կամ վաղը բոլորովին հերպարանափոխ ոիսիկ անանձնական չրջակայքս, ապարդիւն չպիտի լինէր իմ սպասելս ես թէ հայերուս 25 տարուայ Ամերիկայի պանդխտութեան չրջանին մէջ, վոխանակ լոկ զօրաւորական ապարէզի, գոյլէր նաև ընկերակցութեամբ և պանապան տեսակ տեսութեան գործառնութեամբ, ճիշդեր որ պրեմէ տարի գոյութիւն չունեցան Նիւ – Եորքի և Պոսթոնի մէջ գտնուած հայ վաճառականներն եղական կը համարուին, ինչպէս արդէն լին իրենց բնակարանքը Սիրելի ընթերցողը թող չզլանայ բաւը զօրանալովս չհետաքրքրուի տարազներու և քաղաքին արդ ու զարդին վերաբերեալ բան մը լսելու, վասնզի Պէյիքմաչեանի գրածի հասմանայն՝ տար ծառեր չուք չունին, տար ծաղիկներ հոտ չունին. ոչ քաղաքակեաի մը հոյակապ ապարաններն կրնան մեզ հաճոյք տալ և ոչ ալ քաղաքին մէջ գտնուած զրօսավայրերն կրնան թեթևցնել գտնդխտի տրտին կուտակուած գառնութիւնն, ամեն բան զեղեցիկ և հրապուրիչ է անզգան ժողովրդի համար, քաղաքէս $\frac{1}{2}$ ժամ հեռաւորութեան վրայ գտնուած կ'ին — Ֆարէնն զրօսավայրում ընդ միշտ տեղի ունեցած չքեղազարդ օրիորդաց պարահանդէսներն, նմանապէս հատուած կատակերգութիւններ և խաղեր զուարճալի են տեղական երիտասարդներուն համար, իսկ մեզ համար ոչինչ այս, տեղայլ են միայն որ կը վայելեն այդ ամենը, վասն զի ներած են որ առանց վազուանը խորհելու կը ծախսեն օրական ինչ որ կատանան, իսկ պանդուխտը իր մէն մի չարաճակատներից

մասնաւոր բան մը գրպանել կաշխատի, օր առաջ թօթափելու օտարութեան այս դժնդակ լուծը։ 8 – 10 տարիէ ի վեր սկսած է մուտ գտնել այս քաղաքում հայ պատուխտութիւնը, որ օրէ օր բազմապատկելով իւր թիւը բոլորած է 4 – 500ի։ տեղական գործարաններն են բրդի, բամբակի, թղթի և կօշիկի։ վերջին գործարանի մէջ գաղթական չաշխատիր քիչ կամ նաև հայ, թէև ուրիշ տեղեր հայութեան մեծ մասը ընդհանուր առմամբ այդ գործարաններում է աշխատում, օրինակի աղագաւ՝ Հէմֆրհել, Լին, Սէլիմ, Պօստն, Նէշուէյ, Խազ-Վէրմադ, Միտըլսէքս, Լէ։ Տեղւոյս հետևեալ մի քանի գործարաններն են որ առ հասարակ կընդունին օտարականներ, Վաշինկդըն, մեծ և փոքր Ֆիլիվիլ, Էվէրէթ և Ալենկտըն ֆէլըտ։ ուրախալի է ասել որ բազդատմամբ միւս օտարականների հայք աւելի բարձր դիրք մը ունին և կաշխատին, մաքրելու, սանտրելու, մանելու, ջուլհակագործութեան, ներկարարութեան, արդկելու, ծալելու և այլն ճիւղերու մէջ զարմանալի է տեսնել թէ ինչպէս խառնուած Իտալացի, Լէհ, Արաբ, Սիրեան, Գերման և Գանատացի գաղթած գաղթացիներու հետ կը գործեն միահամուռ և համերաշխ։ Այս խառնուրդ գաղթականութեանց մեծ մասը տեղական լեզուին անծանօթ լինելուն գրեթէ համրի նման կը շարժին գործարաններուն։ Ճիշտ գաւառական մեր նոր հարսերի նշանացի խօսակցութիւնք կը պատկերանան յիս երբ մէն մի անգամուն կը տեսնեմ մեծ ացից և գլխի շարժուձևերով իրենց գաղափարաց առնուտուրն, շարժաձևարներն են Տ. 4։17 – 7 ½։ Մի քանի տարիներ առաջ թէ դիները աւելի առատ են եղած և թէ ամենայն դիւրութեամբ կ՝յաջողուին եղեր կանոնաւոր գործեր ձեռք ձգել, իսկ ժամս բոլորովին հակառակներն է եղած։ շարժաձևարներ հետզհետէ կը պակսեցնեն իսկ գործ առնելու համար կամ պէտք է կաշառք տալ և կամ գործարանուի ծանօթ հին գործաւոր բարեկամ մը ունենալու եւ որ նրա միջոցաւ կարողանաս գործ առնել։ Հաղուագիւտ պատգաններուն կարելի է յաջողուիլ այլ կերպ։ Ամերիկա (Աւետեաց երկիր) գալ ցանկացողք թող ուշի ուշով կարդան և հասկնան թէ ինչ է Ամերիկան։ Արդեօք կարժէ՞, ինչպէս կըսեն ոմանք, Աւետեաց երկիր ... գոչել դայն թէ ոչ։ Այս գժուարութեանց հետ թող դիտեան նաև որ կը պատահին շարաթներ և ամիսներ ալ որ գործարանը անգործութեան կը պատպարուի, իսկ գործերու առատութեան ժամանակ կաշխատցնեն.

մինչի 15 ժամ, ինչ որ անասունն իսկ չէ կարելի դործել. հայ իդական սեռի դաղթականութիւնը եւս մուտք դտած է ատ, պարմանալի է տեսնել թէ ինչպէս մէկ կողմ թողած դաւառական ամէթխածութիւնը կը գիմեն դործարաններ գործ փնտռելու և կաշխատին պանդուխտ դաղթականութեանց արական և իդական սեռի հետ։ Ապրուստ կը հոդայուի երկու տեսակ. ամեն անոնք որ կուդեն չատ թէ քիչ մաքուր, հանդիստ և քիչ մը խնայողութեամբ ապրիլ կը բնակին հայկական ճաշարաններուն վճարելով Տ. 2–2,40, ուր կտանան նաև իրենց ննջելու սենեակներ ի հարկէ ասկէ դուրս կ'ունենան նաև արտաքին ծախսեր, իսկ ոմանք քաղաքացիք կամ գիւղացիք իրարմէ չը բաժնուելու և աւելի կանոնաւորութեամբ դործելու համար կը միանան 8–10 հայրենակիցներ և խոհարար մը բռնելով կապրին ճաշարանական դրութեամբ։ Վերջին ծայր խնայող անձինք միանալով 5–8 անձ կը կազմեն տուն մը երկրորդական կահկարասիներով, կերակուրը երեկոները դործարանի աշխատութենէ վերադառնալուց կը պատրաստեն թէ՛ նոյն աւուր և թէ յաջորդ կէսաւուր համար, այսպէս կարդաւ իւրաքանչիւր շաբաթ մէկ ընկերը ընելու պարտական է, նոյն իսկ իրենց ներմակեղէնները իսկ իրենք են լուանում, եթէ երբէք ընկերոջ մին տանից բաժնուիլ ուզէ, կարասիներու գնման ատեն դրած դրամադլխի կէսը միայն կրնայ առնել, իսկ նրա տեղ ընկերակիցիլ վաստաքող մը պարտի իւր ամրողջ հաւասար բաժինը տալ, հոդ չէ թէ կարասիք մի քանի տարի առաջ գնուած լինելով նոյն իսկ ոչնչացման սրժանիքին հասած լինի, չարաթական Տ. 1,25 ծախսով ապատելու առաւելութենէ ամենայն յօժարութեամբ կը վճարէ, դումար մ'որով կարելի չէ ապրիլ, Տաճկաստանում։

Առևտրի մասին հետզհետէ կաշխատին յառաջանալ ըստ կարողութեան և նոյն իսկ լրիկ պայքարներ իսկ կ'մղեն միմիանց դէմ։ Ներկայիս դանուած առևտրականք են. նալարավաճառ, պղպեղավաճառ, հացագործ, կօշկակար, սափրիչ, դերձակ, ճաշարանապետութիւն. սակայն և այսպէս խիստ քիչերն են որ առևտրական աստիճանից կը կերակրուին, մնացեալք բոլորն ալ դործարաններումն են։ Յաւելի է ասել որ այս տարի Սպան և Ամերիկեան պատերազմի առթիւ դործեր խիստ անյաջող դնացին և տակաւին կանոնաւորուած չեն։

Ընդհանուր տեսութիւն դաղութի առացած նուազ չարաթական

ներին՝ ունի իր բաւականի մեծ գրադարանը՝ 250 հատընտիր գրքերից բաղկացեալ հատատուած է անհատների ուսանց նուիրատուելոմբ՝ մատ երկու տարի առաջ՝ որ օրէ օր աւելի պարզանում է։ Հիմնադիր պարոնայք տպագրի անունը ճանչցնել եւ գրականքը կորստի չմատնելու համար կանոնագրի 25րդ անփոփոխ յօդուածով որոշած են Ազգային Գատրիարքարանի որ երբէք հայոց ճեռքը նուագի 20ի և անդամց ճիւը 10ի, յայնժամ Գատրիարքարանն իրաւունք ունենայ փոխադրել ուր որ յարմար դատէ։

Պրօնական տեսակէտէ խիստ անմխիթար դրութեան մէջ կը գտնուին տեղւոյս լուսաւորչական ազգայինք, և իր թեմերը։ Աշետարանականք, ինչպէս ուրիշ տեղեր, նմանապէս ամենեղ ունին իրենց ուրոյն քարոզիչը և յատկացեալ աղօթատեղին՝ գերիշխանութեամբ միսիոնարական ընկերութեանց։ Ժամանակ մը Երուսաղէմի միարաններից Մարկոսեան Կիրակոս Եպատոյեանը պաշտօնավարած է, իսկ մի քանի ամիսներ վերջ Եպարերդցի Տէր Սահակ քահանան՝ որ չկրնալով պահպանուիլ իր կոչման, անհամաձայնութիւն ծագեցաւ իր և Հոգաբարձուաց մէջ։ Համաձայնութիւն հաստատելու համար կարգուած Քննիչ յանձնախումբը՝ հակառակ իր ջանից, կարող չեղաւ բան մ՚ընել։ Վասն զի ժողովրդի պահանջն էր զոր Հոգաբարձութիւնը կուզեր քահանային, մինչ սա անուղղելի կը մնար ժողովրդի մէջ ի գործ դրած պատակարիչ ոգւովը։ Անայս չփոխուիթիւններից մի քանի ամիսներ առաջ էր որ Լօրիմէնցին հրապարակ եկած կը պարծէր Ամերիկայի մեծ գաղթականների առջև՝ իր ունեցած եզական դիրքով, իր անձնական ժողովուրդին և եկեղեցին ունենալու համար բռնած և տարեկան Տ. 300 վարձքնով ժողովարանում՝ ուր միսիոնարուհի էր նաև դրացարանը և սիրի օդաւէր ուրիշ տեսակ մը, Տ. 400 քահանային վճարել որոշուած էր Տ. 100 եկեղեցւոյ արտաղարի հետ։ բայց յայտնի է ասել որ այս ամենը ումանց գնացին վերագրելու չփոխութեանց պատճառաւ ժողովրդին մէկ մասը քահանայի կողմը բռնելով դրամ չուզեցին վճարել՝ ասելով թէ ժողովարանի պէտք չունինք, միւս կողմն ալ քահանան չենք ուզեր ըսելով դրամ չտուին, որով ստիպուած Հոգաբարձութիւնն ինքնին լուծուեցաւ, քահանան ինքնին հրաժարեցաւ, և ժողովարանն ալ սիրոջ յանձնուեցաւ, այս պարագաներուն առակ խակ ուրախալի է ասել որ ժողովուրդը

դարձեալ չզլացաւ իւր վրայ ինկած բարոյական պարտականութեանց մի մասը կատարել՝ մանակցելով քահանայի ճամբու ծախքի առթիւ եղած հանգանակութեան։ Տարարազդարար Քրանսական լապուրիոյն չոգենաւի դժերից մին եղաւ Նորին Արժանապատուութիւն իր կնոջ ու երեք դեռատի զաւակներան հետ. նոյն չոգենաւին մէջ կային նաև պանդուխտ հայեր, որք կը վերադառնային հայրենիք։ Այսպէս հայ դաղութը բոլորովին զուրկ հովիւ, իսկ բարոյական մթնոլորտը թոյլ ու տկար որաւ մնակ դարմանը կրնայ լինիլ երկաթեայ բազուկ մը, թայց չենք դիտեր թէ ատկից պիտի հասնի մեզ այն ցուսանք և սպասենք։

14 Սեպտեմբեր 1898
Լ–բէնս – Մէս

ԽՆԶՈՏՈՒ ՊՕՇՈՒՀԱՆ

Ա Ո Ա Ս Տ Ո Ւ Ա Ծ

. . . Հիմակ հնգնել սրտիցդ պատրանքները աշխարհին,
Զի՜ ցնցեր զիս ծովն ահեղ իր ամեհի սարսուռով
Անհունին դէմ իսկ խրոխտ անսարքեր է իմ ձոգին
Երջանիկ եմ ես մինակ՝ մինակ իմ ցուրտ երգերով . . .

Արշալոյսին ճեռ բոցավառ ու բուռը,
Ժպիտն ու յո՜յսն Էիր կեանքիս մանկպային,
Ու պէսպի քե՛զ կ'երևարէի իմ անգօր
Թեռլըն, Ատուա՜ծ սիրահապա՛շտ Մաշիհին . . .

Ամէն տեղ Դուն ցոլանայիր ժպտագեղ,
Աերթ սպասի՛ր, ու վերթ ծ՜ռուկ մը ժպտուն,
Այլ ինձ համար Յիսո՛ւսն Էիր միշտ անմեղ,
Նմա պես մանուկ, մօրդդ գիրկը սիրատուն . . .

Ու կ'ուղէի անցնիլ կապոյտ հորիզոն,
Քո՛ւղդ, երգեդ, չիճաո՜չ՛ դադիտեան,
Ձեր յուսայի գտնել քնար, երա՛զ հոն,
Աշտանիմաղ աշխա՛րհ մ'ատանց վիշտ քեան . . . ։

* * *

Տարիները զացին ու, Դուն հեռացար,
Հասիլ հասիլ երազ՝ներս խամրելով,
Շուրջըս կ՝իյնան ծիծաղ, տերեւ դալկահար,
Ու, ճակատիս կը զարնէ գուբս աշնան հով . . . :

Ա՛խ, երանի՛, չիգիտնայի՛ ինչ աշխարհ,
Կուրծքը հուրով, իմ պես ինձի՛ վ՛ոչ չնչին,
Ամայութեան վէշ սուրացող անբարբառ,
Որ կը դիմէ մուխ, սառուցիկ ոչնչին . . .

Կը դողայի վերի՛ն ոլկիանէն մուղնչող,
. . . Պատրանքն անցա՛ն . . ., պիտի սառի օր վ՛աղ ա՛ն . . .
Ձայներ չունէն պիտի, մարդն ալ դառնայ ճո՛ղ,
Ու Դուն միայն, պիտի մընա՛ս յաւիտեան . . . :

* * *

Կապոյտին վէշ վիսառնի վերի՛ն քու պատկեր,
Գիտութիւնն արդ վի՛ճը բացաւ անդնդոց,
Ու կորսա՛ր ինձ, մանկութեան իմ դիւեր,
Կասկածներու ոլկիանին վէշ ալեկոծ . . . :

Կուգեմ ճանգչիլ . . . մոռացուածներն այս սիեղ,
Թողո՛ւ կ՝ուզեմ ժպտին առջեւս նուաւկոտ,
. . . Բոպէ մը գէթ մանկանայի՛ եւ անմեղ
Փախաքներս ե՛ւս պառնայինն ինձի մօտ . . . :

Գիշերին վէշ այս սիաւոր ու տրտում,
Դարձի՛ր, ամո՛ւլ երազ կեանքի՛ս մոլորուն,
Օ՛ճ, վիսամած եմ, ինձ պատրտիմ անդադրում,
Դարձի՛ր, Աստո՛ւած իմ մանկայինն օրերուն . . . :

Իզմիր, 2 *Մայս*. 1893

Ռ. ՈՐՈՍԻԱՆ

ԿԻԲՐԻՆԻ ՎՐԱՅ ՀԱՄԱՌՕՏ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Կիւբրինի նկատմամբ խիստ ցանցառ տեղեկութիւններ հրատարակուած ըլլալով ազգային թերթերու մէջ, կը յուսամ համառօտ տեսութիւն մը այս քաղաքի վրայ, իր շահեկանութենէն և յարգոյ ընթերցողներու հասկրանքէն զուրկ չպիտի մնայ։

Քաղաքը ճշդիւ ներկայացնելու համար պէտք եմ ըսել՝ թէ առաջին նայուածքով մարդ ինքզինքը Լապիտանի գիւղերէից մէջ գտնել կը կարծէ, պարտէզներով ընդհատեալ և ծառաստաններով շրջանակեալ տունները քաղաքի և անոնց տպաւորութիւն միանգամայն կը թողուն այցելուին վրայ։ Սառնորակ ջուրերը, գետերն ու ամենաուր կկլկլացող առուակներն քաղցր ազդեցութիւն կ'ընեն։ Գարնան ժամանակ՝ մանաւանդ հրապուրիչ է Կիւբրինը, երբ իւրաքանչիւր տանտիկին իր շուրջը ժողոված դրացիկամ միայն իր տան հարեաններն ու աղջիկները, կաւլեն և կը մաքրեն նոր արեւնցած եէնէչէն աշնանաթափ տերևներէն, խոտոց չորցած մնացորդներէն, խճճներէն, զոր մայիսը իր բոլոր գեղեցկութեամբ կը ծածկաւետէ ու կը զարդարէ։ Ասոր կը յաջորդէ մրգատու ծառերու ծաղկապսակ հրապոյրը, այնուհետև դրախտալայր մ'է Կիւբրինը, մէն մի եղանակ և ամիս, իւր տարբեր համբոյրներն, զբաղումներն, նուէրներն ու վարձատրութիւններն ունի բնակչաց համար։

Ամբողջ քաղաքը լեռնոտպատ ձորերու մէջ պարփակուած՝ ամիսներ չլինելէ զատ, երկայնաձգուած է այնչափ մինչև որ վերջապէս ձորերը նեղնալով կամ ուրիշ արգելքներ ելնելով՝ տահման դրած են անոնու և պարտէզներու շարունակելոյն։ Իր ձորամէջ դրից պատճառաւ բնակարանները, ինչպէս և պարտէզները, զառիթափներու վրայ կառուցուած են ամֆոխառնէ։ Ըստ երկայնութեան քաղաքին կը հոսի Ղարասու կոչուած գետը, որ ամառ և ձմեռ ցամքելու չափ ծանծաղ և ընդհակառակն աշնան և գարնան մանաւանդ աւերելու չափ յորդառատ է։ Ջուղաբերդ թաղերը տասի կ'ուռնեն խմելու և առանին պիտոյից ջուրը։

Այս գետի ալ եղերքէն 15 վայրկ. հեռու կայ ուրիշ ձոր մ'ևս Ջրեխ կամ Ջոխ անուամբ, որու մէջէն կը հոսի նոյնպէս ջրոյ ընթացք մը, սկիզբ առնելով քաղաքին խիստ մօտիկ աւազանէ մը, զոր տեղացիք Աղկ'անուանեն։ Սա իւր վճիտ ու սառնամանի ջրով՝ իւր մայր գետի եէրուայ ակունքը (կարծոյ մօտ խոչափայր) կը յիշեցնէ բոլորովին։ Ջուրը բաւական առատ է, և մանաւանդ ճամբաներով Ջախաղրի երկու ընդդիմակաց զառիթափներու վրայ կառուցուած տանդ և պարտիզաց անհրաժեշտ ջուրը կը մատակարարէ։ Այլ գետը, իրեն հետ առելի հեռուէն եկող վտակի մը ընկերակցութեամբ, ինչ առեղծած է դարերու բթնաջրքին մէջ Ջոխ ձորը, այդ առեղծագործութիւնը ցայսօր ևս կը շարունակուի, անոնէն 10 վայրկ. դէպ հարաւ ուր ձորը կը նեղնայ զգալապէս, ալ եղերքի լեռանց մէջ տեղն ահագին գնգռուած մը դէպի ձորը ճեղքուելով՝ տարաւէ տարի դէպի գետը կը յառաջանայ, այնպէս որ քանի մը տարի վերջ ձորի այդ մասը բաւական ընդարձակուած պիտի ունենանք։

Տները շինուած են կիւրինի յատուկ ոճով մը, բացառութիւններով մեկդի առնելով, գրեթէ մեծ մասը դեռնոյարկ, մութ և խոնաւ է, քանի վերջին տան տարիներու մէջ, մանաւանդ այս քանի մը տարիները, մեծամեծ փոփոխութիւններ կրած են ու կը կրեն տակաւին։ Տուներու թիւը 2000 — 2500 ի մօտ կը հաշուին, որոց մեծագոյն մասը Հայ և փոքր մասը Թուրք են. Պապական և բողոքական աղջկանց նշնպէս փոքրամասնութիւն կը կազմեն։

Բնակչաց գլխաւոր պարապմունքն է շալակոծութիւնը, որ բոլորովին Հայերու ձեռքն է, թողլով Հարուստ դասակարգը, որք գրեթէ գործարը շահելով կիւրինի մէջ կը վատնեն, միջին և ստորին դասակարգը համարեա՛ շալի ընորհիւ կ՚ապրի, ամէն տուն գրեթէ մէկ երկու մինչև երեք հոգ (շալի գործիքներու կազմածը) կը գտնուի, թէ՛ այրեր և թէ կիներ կը գործեն։ Բացի շալի զանազան տեսակներէն կ՚արհեստագործեն նաև գուլպի կերպասներ, կանանց ծաղկանկար զգեստուներ, ամէն գոյներով ու տեսակներով, թելը Մանչեսթրէն կը բերուի։ Ասոնք մեծ քանակութեամբ շրջակայ քաղաքները կը դրկուին ծախելու, դիմացնանութեամբ եւրոպական ապրանքներու հետ կը մրցին։ Եթէ ունին պակասութիւն մը այն ալ շատ լայն չէնելն է. բայց ասկէ քանի մ՚ամիս առաջ Պ. Գրիգոր Նաւուկեանը, որ երկու տարիներէ ի վեր Լիւբրպա, և ի Լուսիա կը գանուէր, վերադառնալով Հայրենիք թիթիղէ տեսակ նոր Հոր մը շինել տուաւ որով, երկու տրէն լայնութեամբ կերպասներ կրնայ գործել, եթէ այս Հորը ընդհանրանայ կիւրինի արհեստագործութիւնը նոր ընթի մը կը ստանայ, որ թէ՛ բնակչաց և թէ երկրին օգտակար է անշուշտ։ Երանի՛ թէ մեր Հարուստները նախընտրէին տեղական ապրանքը եւրոպականին, այս անշուշտ մեծ քաջալերութիւն մը կ՚ըլլար կիւրինի նման արհեստագործ քաղաքներուն, և երկիրը մեծապէս կ՚նպաստուէր։

Նրախագիտութիւնը քաղցր պարտք կը դնէ մեր վրայ յիշելու ատ Թօփալեան մեծանուն տեարց այս մասին քաղաքին մատուցած ծառայութիւնը։ Տնտեսական մեծ տագնապի առթիւ յիշեալ տեարք երկու տարի ամբողջ առատաձեռ տուրքերով թնամելին իրենց հայրենակիցներն ամբրիկսէն միսիսնարաց Հետ, տալի քան տարի մ՚առաջ զանազան անձանց կողմէ դիմում եղաւ իրենց՝ փոխանակ ողորմութեան, գործ տալ կարօտեալց, զոր սիրայօժար ընդունեցին և Արպաճան վարդապետ աղայի ընկերակցութեամբ 2000 Օսմ. ոսկւոյ շալի տուն մը բացին, հրամանգելով որ մէն մի կարօտ կնոջ Հորի դրամ ևս տրուի ի Հաշիւ իրենց, միւս կողմէն միսիսնարք ալ 500—1000 Օսմ. ոսկւոյ տուն մը Հաստատեցին մկնդային նպատակին Համար, այնպէս որ թէ սոցա և թէ հին նշանաւոր շալի գործ ընողներու ընորհիւ քաղաքացին գոհացուչիչ գործ ունեցաւ և ապրուստ թեան անդորձ ճիրաններէն մասամբ ազատեցաւ, մնասմի կ՚ըսենք, որովհետև տակաւին տուտար մնա մը այրերու և անկարներու, որք գործելու անկարող են, ամէնայնպին չքաւորութեան մէջ կը տառապին։ Ուրիշ անգամ պիտի գրենք կրթական վիճակին վրայ։

Կ՚ետէն, 10|22 Նոյ. 1898 ՇԱՀԱՔՆ

ԱՏԱՆԱՅԻ ՄԷՋ ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ

Այն քաղաքին մէջ, ուր հոգիներու մէջ, շատ քիչ բան զբաղած է, և ի հերուս Աբբ. Տաճէոս Գաւուճ ընծերցուածոց բալորովին անծանօթ է Ատանայի մէջ կրթական գործին վիճակը։ ուստի յարմար կը դատեմ անոր անցեալ ու ներկայ կացութեան նկատմամբ քանի մը տեղեկութիւններ հաղորդել։

Ատանայի հայք, թրքախօս են։ և տակաւ 20–25 տարի առաջ, քաղաքիս մէջ, չէ՛ թէ հայ լեզուն, այլ Նարեկէն և կամ ուրիշ կրօնական գրքէ մը հատուածներ պիտցուցած, առաւելագոյնս – փիլիսոփայի մը համբաւը ունէր և մատաղ կը ցուցուէր։ Սակայն, այս վերջին 15 տարիներու միջոցին, անգլոյս Հայ հաստատութիւնը ուսման առատարկին մէջ բաւական մեծ քայլեր առաւ, այնպէս որ վարժարաններու ընդհանուր, նոր սերունդը քան բաւականին իր մայրենի լեզուն կրնայ խօսիլ ու գրել։

Աբգարեան վարժարանը՝ որ տեղւոյս Ապր. բարձրագոյն վարժարանն է, ընծայած է ազգին բաւական քաղաքագործներ, որք այժմ վարժարանաց ուսուցչական մարմինը կը կազմեն, Յիշեալ վարժարանին մէջ կը դասախօսուին, Հայերէն, Օսմաներէն և Ֆրանսերէն լեզուներն, ինչպէս նաև կրօնք, բնագիտութիւն, մարդաբաշխութիւն, դրաճաչիւ, տնտեսագիտութիւն, բնական և քաղաքական աշխարհագրութիւն, եկեղեցական պատմութիւն եւն։ Սակայն, ցաւելով կը խոստովանիմ որ, Ատանայի վարժարանք՝ իր ազգօգուտ գիտակցութիւնը ունեցած, նախկին Տնօրէն – Գասպարեան բարեյիշատակ Սարգիս Էֆ. Գասպանճեանի մահուանէ մինչև վերջնական տարիս, գրեթէ անկեալ վիճակ մ՚ունեցան, գասագրութիւններու յաճախակի փոփոխմամբ։ Բայց, բարեբաղդաբար, այդ պակասը լեցուեցաւ ի մեծն վարժարանաց այժմեան Տնօրէն Համազասպ Էֆ. Ամատունիի, որոյ հայրախնամ հսկողութեան տակ, Ապր. վարժարանք նոր և արդիւնաւոր ուղղութիւն մ՚առին։ Ամատունի Էֆէնտին, իր օրինակելի պարզանէութեամբ, առանց և առանձնաց սրտին մէջ հայ լեզուի և ոգւոյն սէրը արձարձեց, կրօնաբերութեան ոգին արթնցուց և իր հաւատոյն յաճախակի

յորդորներովը ու խրատներով բարոյական մարմնացուց վարժարանաց մէջ, այնպէս որ վայրկ առնեղտատիկ գործածութեամբ հագիւ զսպուած անպարկեշտ աչակերտք, պէտք չանգիմանութեան մ՚առջև, չալ սկսած։ Կը յուսանք որ Ամատունի Էֆէնտին Ատանայի հայոց օրհնութիւն պիտի ըլլայ։

Տղոց Ազգ. վարժարանք, որ թուով հինգ են և ունին 1200–1300 ուսանող և ուսանողուհի, կը հոգացուին եկեղեցիներու կալուածոց տարեկան եկամտաւով և ծնողաց տարեթիչչակչինին գումար մը վճարելովը։ Նոյն՝ ցաւալի է մեզ ըսել որ, մեր ազգայինք՝ ինչպէս այլուր, հոս ալ կարգ մը խարուսիկ արտաքին փայլերէ խաբուած, գրեթէ 5–600 աշակերտ և աշակերտուհի, օտարաց վարժարան կը խրկեն. այսու իրենց զաւակներըը սրտով ու մտքով կը հեռացնեն հայ եկեղեցւոյ միաբանութենէ և օտարամոլութիւն կը քարոզեն դպրոնականապէս։

19 Սեպտեմբեր, 1898
Ատանա։

ՅԱԿՈԲ Տ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ *

ԲԱՐՈՅԱՀԱՄԱՐ ԴԱՍԱՏՒՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Տղոց սովորական ընթերցութիւնները. — Անոնք առաջ՝ տղոց վրայ ազդի պարտադ թերութիւնն է եռանդագրութիւնը։ Այդ թերութիւնն իրեն հետ կ՚բերէ մէ շատ տհաճ յօժարութիւններ, որ ոչ միայն ետաձերն այլ իր պարագաներն ալ դժբաղդութեան կը տանին։ Այս թերութիւններն են ընդհանրութիւնը, նախանձը, նոյնութիւնը, ձանձրանքը, անհագաւծութիւնը եւ... բայց աստ, կայ նաև ինքնահաւանութիւնն՝ որու հետ կ՚երթան ջոռոզութիւնն, ջբռութիւնն և յիմար հպարտութիւնն։ Կան նաև տղայք որ հարմանան վատ հակումներ ունին, ինչպէս՝ սրիրամոլութիւնն ու ծուլութիւնն։ Ուրիշներ ալ համակրական որոշ յօժարութիւններէ գրեթէ զուրկ կ՚մնան. այդպիսիներ զգացողութիւն չունին, այնպէս որ բան մը չյուզեր, բան մը չտարուեցներ իրենց սիրտը վրան, բան մ՚անոնց խնդութիւնն ու քրքիջը չգրգռեր։ Իրաւի՝ ասոնք անզգայ բնաւորութեան տէր են և գործացման ոչ

* Տե՛ս թիւ 19 երես 742։

շատ ընդունակ. վասնզի ինչպէս կարելի է ներգործել անզգայ արարածի մը վրայ, կամովին չարիք գործելու անկարող, նմանապէս անկարող են բարիք ընել, և այս անկարողութիւնն է ամենէ վառնզաւոր բանը։ Այս թերութիւնը, ընդհանրապէս, ոչ միայն ֆիզիքական խառնուածքէ յառաջ կ'գայ, այլ և մտացուն եռանիրութենէ, որ միշտ եռանիրութիւն է, և կ'ծագի միանգամայն կամքի մեծ պակասութենէ։ Այն ազգն որ կամքէ զուրկ է, և մինչև իսկ երբեմն կամակորութենէ, ապագային մէջ ոչ միայն անօգուտ էակ մը պիտի դառնայ, այլ վտանգաւոր, վասն զի՝ բարոյապէս, այն որ բարիք չընէր չարիք կ'գործէ։ Անձնիշխանութիւնն, երկիւղն, երկչոտութիւնն ալ յառաջ կը գան շատ անգամ կամքի պակասութենէ և սէգ ինքնասիրութեան չափազանցութենէ։ Այս թերութեանց դէմ կարելի է դնել գործնական դաստիարակութեան և մարզանքի ընորհիւ։

Անհնազանդութիւն. — Տղոց ամենէ սովորական թերութիւնն է անհնազանդութիւնը։ Մինչ կ'փորձուին չընելու ինչ որ կ'հրամայուի և ընելու ինչ որ կ'արդիլուի։ Սակայն փորձով գիտենք որ այս պակասութեան մէջ չեն իյնար այն տղաք որոց սիրոյ և բանականութեան ձայնով բան մը կ'հրամայուի։ Տղայ մը սէգ անհնազանդ կ'գտնուի, վասն զի չհասկնար թէ ուրքան օգտակար է իրեն համար հնազանդիլ, և թէ այն կրաւորական դիրքն որու պինդ կ'սախչեն կ'վիրաւորէ և կ'զայրացնէ զինքը։ Մեր պատուէրներուն պատճառներն տղոց յայտնելու կը վախնանք։ Շատ աւելի ուշիղ դատողութին, բանականութիւն և տրամաբանութիւն ունին քան ինչ որ կ'կարծենք։ Շատ դիւրաւ պիտի հասկնան մեր ընելիքն և այնքան դիւրաւ պիտի հնազանդին, երբոր դուռ մարտակի մը հրամայող տպոյ մը կերպարանն ու ձևերը չդատանք։ Նոյնը կարելի է ըսել պաղտօսուիկան համար։ Շատ քիչ անգամ տղայ մը սուտ խօսելու կ'փորձուի եթէ անուշութեամբ և սիրով հետը վարուինք։ Սէգ երկիւղն է որ զանի սուտեան կ'դրդէ։

Գողութիւնը թերութիւնը տղոց մէջ հազուագիւտ թերութիւն մ'է իրրև ոգւոյ, բայց բաւական սովորական իրրև հակում, և այս զարմանալի չէ, քանի որ բնական չիրի դազափար մ'ունին սեպհականութեան իրաւանց և անոր ընծայելի յարգանաց վրայ։ Տղուն միտքը լուսաւորել այս մասին քաղցրութեամբ, երբ առաջին անգամ բան մը խորած է, այս առթակ սխալանքի վրայ հանդարտութեամբ պինդ յանդիմանել և ուղղել, քա-

քացուցած առարկան ինքն անձամբ բերել և յանձնելու յորպորել, երբէք չներելով որ սուրհանդակ մ՚ինչ ինչն արգարացնէ, ասկա ասոնք են այդ ցաւալի հակումին ուղղելու լաւագոյն միջոցներն, հակառակ՝ որ կրնայ դիւրաւ ողբալի և սաստիկ սովորութիւն մը դառնալ։ Վարժեցնենք նաև աչառութեան վճռանձնութեան դրդռեր ընելու, ճարպիկութեամբ մը պրպտենք՝ միշտ պատեհ առիթն օգուտ քաղելով փոքրիկ կեղծաւորութեան, ինչպէս նաև անբաղձութեան, ի վերջ՝ մեր սրտով քան գլխով ներդրծենք ուղղ վրայ, և այն ժամանակ դատած կ՚լինինք անանց իրաւութիւնները բաժնելու դատաւորը։

Մանկավարժական եզրակացութիւն. — Վերջապէս ուղղ հետ վարքուիլ այնպէս որ բնաւ բռնապետական պիրք մը չունենան, և կարելի լինի անանց յարաբերութիւնները հնչուն երեւան հանել, առնչութեամբ և մտերմութեամբ և միանգամայն հաստատատմութեամբ չարժիլ անանց հետ, ժամանակին հետ անանց մանր մունր մոլութիւններն ուղղել և լաւ սովորութիւններու վարժել, չհանդուրժելով երբէք որ ուղղ թեթեւ թերութիւնները կրնան ծանր ու ապերասի կրից սերմերն լինիլ, ասկա այս ամէն պարագաներն միշտ աչքի առջեւ ունենալ անհրաժեշտ է բարոյական դաստիարակութեան կարեւոր պաշտօնին մէջ։

Վ.

ԱՄԵՆԱՏԱՐՕՐԻՆԱԿ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆ

Մր. Կլատսթոնի մահուանէ քիչ վերջը ծանուցուեցաւ թէ այս նշանաւոր պետական մարդոյ թրիպական շքանը ամիւնը պիտի ամփոփուի մանաւանդապես շինուած շիրմի մը մէջ որուն վրայ պիտի փորագրուի Մր. Կլատսթոնի շարադրած մի տապանագիրը, որ պիտի ըլլայ իւր քարի ընկերքոջ անտարբեր առաքինութիւնները։

Պէտք չէ կարծել սակայն թէ Մր. Կլատսթոնի շուրջը առաջինն է որուն համար վշտահար տերը խորհած ըլլայ շիրիմ մը կառուցանել ի յիշատակ, մանաւանդ միայն ընդհատուած անմռռանալի անձնուիրութեան։ Շատ քարքի խաղաղ մեկ անկիւն մէջ, ի Լօնտոն, կայ փոքրիկ գերեզմանատուն մը ուր ամիսներ առաջ են երեք հարիւրէ աւելի շուներու ոսկրոտ մնացքները, բարեպաշտ ձեռքեր, կը գրէ Մր. Օքլէյ, չեն թերացած գերեզմանատան այդ մասը ինամել և թուփերով ու ծաղիկներով մշակել։

Երբ վիքթորիա դռնէն ներս մտնէք, անմիջապէս ուշքի կը զարնին քիթակ մարմարէ շինուած այն սիրուն գերեզմանաքարերն որոնցմէ բազմա-

ցած է այս տարօրինակ պղտիկ գերեզմանատունը, աշխարհի մէջ միակը իւր տեսակին մէջ, իւրաքանչիւր շիրմի յատկացուած մասը զատուած է պիւեսի շարքերով։ Ամբողջ կան 250 ի չափ գերեզմաններ որոնցմէ մէկ քանին երկու երեք դիակ կը պարունակեն։

Անգլիական լեզուի ամենայուզիչ ածականները գործածուած են տապանագրերուն մէջ որոնցմէ մէկ քանին Ցրանաներէն լեզուաւ զարդարուած են։

Մր. Ս. Կօրտօն հետեւեալ սիրուն տապանագիրը փորագրել տուած է իւր ձօքի անուամբ շան գերեզմանին վրայ։ « Սիրեցեալդ իմ ձօքի, աշխարհի շուներուն ամենահաւատարիմը, ամենախմաստունը, ամենատպնիւը քեզ պաշտելին ուրացեալ բարեկամներդ »։ Մարդ կը խորհի արդարև թէ բարի շուն մը լաւագոյն ի՞նչ բանի պիտի կարողանար բաղձալ քան այն պատուոյն որով կ'արժանանայ այս գովեստներու շարքով։

Չանգոտեան այս գաշտի ուրիշ մէկ անկիւնի մէջ կայ հետեւեալ արձանագրութիւնը « ի յիշատակ ամենասիրելի և քաղեկամներէս ամենաանձնուէր ու ամենահաւատարիմ Օրֆէյին, որ մեզ խորին տխրութեամբ համակեց 1897 Օգոստոս 22 ին։ Յատուկութիւն սիրելիս եթէ Աստուած հաճի . . . . » Փիւլ մը ուելի հեռուն խեղճ Զէյի գերեզմանին վրայ դրուած է։

As deeply mourned as ever dog was mourned; for friendship rare by her adorned.

Այն յատկութիւններն որոցմով գովուած են շուները իրենց տէրերէն, առ հասարակ հաւատարմութիւնը, անձնուիրութիւնը և բարութիւնն են։

Շատ մը տապանագրերու մէջ այն չյայտ յայտնուած է թէ տէրն և իր սիրելին միասին պիտի գտնեն ապագայ կեանց մէջ, ինչպէս կան բարի և իմաստուն մարդիկ որ կըսեն թէ երբ երկնքի դռներէն անցնինք գորովաձայն պիտի ընդունինք երկրի վրայ մեր սիրած արարածները։ Սկեսպիկեան մը իւր շանը գերեզմանին վրայ վերցիշեալ տողերն գրելով հանդերձ տխրաբար կը յաւելու. « Ոչյղ ասոր յուսալը, ափսոս, խնդութիւն է »։

Ինչ ալ որ խորհի մարդ ճակատագրի վրայ, ինչ գաղափար որ կազմէ մահուան յաջորդող կրպակտանափոխութեանց վրայ ամէն ատեն որ ապագայ կեանց մէջ հաւատարիմ շունը վերաին գտնելու, այս վայրկեանական ուխտը կը յայտնէ այն խորին համակրութիւնն զոր ունեցած է անոր նկատմամբ։

* * *

Այս պղտիկ գերեզմանատան մէջ կան նաև շատ մը ամենաապետական շուն եր, արքայական գերդաստանի անդամներու։ Նշանաւոր զօրապետներ, ինչպէս նաև օրուհնասացեաներ հոն թաղել տուած են իրենց շուները։ Ամերիկ Բիւմպրիճի դուքսը իւր խեղճ պղտիկ իշխանին համար հոյակապ գերեզման մը շինել տուած է և Միս Ֆլորենց Ակնդ ճան, որ ուելի իր գեղեցկութեամբ քան տաղանդով աշխարհահռչակ դերասանուհի մըն էր, հոն թաղած էր իր փոմիկեյը, շուն մը որուն յիշատակը արժանացած է Պայրընի հետեւեալ տողերով յաւերժանալու։

. . . կեանքի մէջ գուն եղար ամենամտերիմ բարեկամս,
Ամենէ առաջ պաշտեցի և պաշտեցի։

Փոմիէյի գերեզմանը շրջապատուած է անթառամ պսակներով և տեսակ տեսակ ջարդերով, կը թուի թէ այս փոմիէյը արդարև բաւական հանճարեղ շուն մ'էր որ գիտէր, ինչպէս կը հաւատան, գաշնակ ածել, գուռ մը բանալ գոցել, պահուած բան մը գտնել և այլն և այլն։

Թէպէտ այս պզտիկ գերեզմանատունը շնական ցեղին յատկացուած էր, քայց և այնպէս քաղմաթիւ կատուներ հոն թաղուելու շնորհին արժանացած են և մարդ երբէք չէ կարողացած դիտնալ հաստատապէս թէ այս երկու ոսոխ ցեղերու ուրուականները ստուերներու թագաւորութեան մէջ ալ իրարու գէմ կատաղի պատերազմներ կը մղեն թէ ոչ։ Բայց սա յայտնի է թէ բոլոր գերեզմաններն ալ խնամով պահպանուած են։ Գերեզմաններու վրայ դրուած պաշէնքրէն կամար մը կազմուած է որուն տակ յատկապէս թաղուած է նշանաւոր կնոջ մը սիրական շունը և ամէն կիւրակի երիտասարդ տիրուհին հոն կը բերէ չգնաղ, թարմ և ճերմակ ծաղիկներէ փունջ մը։

Այս տարօրինակ գերեզմանատունը հիմնուեցաւ 1881 ին և առաջին 12 տարիներու մէջ հազիւ 30 - 40 գերեզմաններ ղետեղուեցան հոն, բայց վերջին չորս տարիներու մէջ տարեկան 1ւր 50 գերեզմաններ կը շինուին այնպէս որ այժմ հազիւ 5-6 մահարձանի տեղ կայ։ Եւ այս բանը շատ մտատանջութիւն կը պատճառէ գերեզմանատան պահապան՝ Մր. Ումպրիճի որ կը պատմէ նաև թէ շատ մը տէրեր տապանաքարով միայն չբաւականանալով ճշմարիտ դագաղներու մէջ կը հանգչեցնեն իրենց մեռեալ շուները։

* * *

Արդարև կ'ըմբռնենք կենդանեաց սէրը եթէ մինչև իսկ չափազանցութեան և մոլութեան հասած ըլլայ։ այս զգացմանց կեղծ և ստորին չըլլալուն ապացոյցը նշանաւոր անձանց շատերու սիրեցեալ կենդանի մը ունենալն է. այսպէս օրինակի համար, կլատսթօն և Պիզմարք գրեթէ պաշտած են իրենց շուները, բայց և այնպէս եթէ խղճի քննութիւն մը ընենք կրնանք ստուգել որ շուները սիրելուս դիւրաւոր պատճառը իր հաւատարմութիւնը, հնազանդութիւնը և հաճոյակատարութիւնն չեն։ միթէ՞ շատ մարդիկ իրենց շունը չեն սիրեր գլխաւորապէս անոր համար որ երբէք իրենց չդիմադրեր, չհակառակիր և իրենց գաղափարներուն հակառակ գաղափարներ չեն յայտներ։ ինչ որ ալ ըլլայ, չկրնանք կեղծել թէ մեզ համար մարդոց բարեկամը, բարեբարը շատ աւելի քարձր է քան կենդանեաց բարերարը։ Ով գիտէ թէ կենդանեաց չափազանց սէրը մարդ կայնին ընկերականութեան և եղբայրութեան գաղափարին չվնասեր, Լոնտոնի մէջ մանաւանդ թշուառները այնչափ քաղմաթիւ, այնչափ վշտահար և այնչափ ողորմելի են որ մեզ թուի թէ անասուններու գերեզմանատան շինութիւնը վատնգաւոր և մեղապարտ քմահաճոյք մ'է։ Արդարև ամեն մարդ ազատ է, բայց իրաքանչիւր ոք պարտի մտածել թէ չեն եղբայր ըլլալով մարդուն գայլ մը ըլլալու չէ։

(Թարգմ.) Թ. Գ. ԽՄՆԿՀԱՆ

ԻՄ ՅՈՒՇԱԳՐՔԵՍՍ*

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՕՐԵՐ

Ա

Մատղիւ՛տուն դարձեր կի գրեմ էվտա և յուսահատ Մեսրոպեան վարժարանէ դասատուհեանս առաջին դառն մռնձն առնլով, թէև իրենէ հնու և ախնածու մեծերուս առջև որոշապէս միտքս դրի այլևս ոսոք չկռնել այդ դպրոցը, քանի՛ որ պիտ անրանի տեղ դրեր կին։ Իմ սրտաբոյղ վրճակս վիշտ, և դժկամակութիւնս պարմանք պատճառեց երկու հօքբրօջս ընտանիքին, որ կերտ մ՛ըմբոստութիւն տեսան այս յամառութեանս մէջ, որով ամեն յորդորի և խրատի անսատ կ՛դանուէի, և որ աւելի վատն է, իմ եղբօր՝ անհնազանդութեան օրինակ մը տուած կ՛ընկի։

Այսպէս անցուցի չարաթի մը լռիկ ու ախտուր, երբ մի օր հօքբրօդիս, Սիրիս Ալաբէկեան, պիտ առնլով իր հետ Անդրէասի վարժապետին ներկայացուցի Հռչակաւոր վարժապետը՝ նոյն պահուն բազմոցի մը վրայ նստած՝ վեհափառօրէն կ՛քաշէր իր ծխափայտն՝ որմէ ելած մութ ամպեր իր գլխուն վերևը կ՛սաւառնէին, և ուշադիր կ՛կարդար թուղթ մը՝ զոր քիթուեցնելով։ Աչքին պչովը մեզ նայելով՝ ոսոք ելաւ և ողջունեցի։ Իր պարթևեան իրանն, իր համակրելի դէմքն և մանաւանդ ձայնն, որ հնչական էր, խոր տպաւորութիւն ըրին իմ երևակայութեանս վրայ, և զգացի որ սովորական մարդու մ՛առջև չեմ դանուիր։ . . .

— Պ. Սարգիս, ն՞որ աշակերտ մը, կարծեմ։

Եւ հօքբրօջս համառօտակի պարզելով իմ ցաւս ու դառնութս, խնդրեց որ չնորհ ընէ պիտ իրեւ աշակերտ ընդունելու վերի սրահն, այս է՝ երանելի ուսանողներու մի բարձր դասարանն, ուր կարենամ իմ յուշարէնս չարունակել, յուսադրելով որ սուղ ժամանակի մէջ մայրենի լեզուին տիրանալու պիտի յաջողիմ իմ ջանասիրութեամբս, ապա թէ ոչ, ըսաւ, ի տպատ պիտի մոռնամ այնքան տարուան աշխատութիւնս հելլէնական բարբառին մէջ։

Անդրէաս վարժապետն իր սուր աչերն ինձ ուղղած՝ առաջ-

նորին [illegible] մարիկ ընելէն ետև, [illegible] պատասխանեց՝ թէ հնդ, այլ ուշիմ ու արթուն տղայ մը կ'երեւ[illegible]իմ, թէ շատ փափաքելի պիտի լինէր հաւանիլ եղած առաջարկին, սակայն վարժարանն իր կարգէն ու փափաքէն վեր կանոն մ'ունէր, որու հակառակ չէր կարող շարժիլ ինք, և այս կանոնը կը դրամագրէր որ աշակերտ մ'ինչ կարգի ու ատաձանի որ պատկանէր, չպիտի արտօնուէր վերէ սրտէն ելնել, մինչև որ յետ քննութեան, չհատատուէր որ նոյ քերականութեան առաջին ճառն աւարտած էր, թէև նա չէ թէ մէկ, այլ քանի մ'օտար լեզուներու անգամ հմուտ լինէր։ Վերջ՝ հորորդիս մեղմացուցիչ պարագաներ յիշելով՝ ջանաց անդրադարձ իմ անհայրենապատութիւնս, և պնդեց որ իրրև քաղաքացիութիւն կրնայ նկատուիլ ընդունելութիւնս։ Անդրէաս վարժապետ անդրդուելի մնաց, և միայն աւելի ուժգին դիջելով ծխափայտն բերնէն կայտ կայտ թանձր ամպեր հանել, որ կայծակ կ'սպառնային։ Հարկ էր այդ պատգամին առջև գլուխ ծռել և նահանջելու պարապատիլ, երբ աւելի անուշ դէմք մ'առնելով՝ թերևս մեր գժգոհութիւնը մեղմելու մտօք, գիս իր մօտ կանչեց և գանկս շոյելով ըսաւ։

— Որդեակ, դու բան հայու նման պարտ ունիս լրաւ, այլ օտար լեզու։ Այդ չվայելեր ձէ քեզ և ոչ ապրիդ։ Դու չես մեզմէ որ այլ պանդխտութիւնդ, բայց շատ դիւրաւ կարելի պիտի լինի այդ անձնական վիճակդ տպատիլ եթէ միայն բոլոր սրտով, ինչպէս որ պարտք է, հայերէնն լեզուն սորվելու աշխատիս։ Ձեռ մտանար յանարէնն ալ եթէ առանձին անուշ գրպիս, և վստահ եմ որ մի քանի ամսէ նաք կանոնին պահանջած պայմանը պիտի կատարես քու ժրաջանդրդ, և ես խոսք կտամ քեզ առաջ վարձօք վեր հանել։

Հարբուրեցի վարժապետին ձեռքը գլխիկոր, մինչ վէր խաչեր բառն ականջիս կ'հնչէր առաւին, և աղդականիս հետ առնդ պին աստիճաններէը հարթելով վար իջայ եթէ ոչ բոլորովին յուսահատ՝ բառական արտաւմ ու չխմած։ Այս չխմութիւնս և քիչ մ'ալ նախանձս աւելի գրգռեցան երբ նոյն պահուն՝ խուռն խուռն ուսանողներ՝ աղիպալի ու զուարթ՝ վերի սրահը կ'ելնէին՝ և ինձ այնպէս կ'թուէր որ վերջը՝ գիտութեան ու երջանկութեան աշխարհ մը կ'գիմէին, մինչդեռ ես, ալրմելի արարած, վերջը՝ տգիտութեան գուբը պիտի գլորէի։ Ատոր՝ ի՛նքնըզբարար մրմռացի։

— Քանի՛ երանելի կը դուք որ վերն կը, և վերին ուսումներով կ՚պարապիք, երբ արդեօք ես ալ ձեզ միանալու բազդը պիտի ունենամ։

Այս իրաւ է՝ որ մեծ վարժապետին ծանր ու հայրական խրատներն, և մանաւանդ իր դավեսաներն իմ անձնասիրութեանս այնպիսի զրգիռ մը տուին, որ կանգնի համակերպելու տրամադրութեան մը հետ իր վատահութիւնն ի դերև չհանելու իմն ու փառասիրութիւնը ծնան սրտիս մէջ։ Ուստի իմ մանկային խելքովս չատ բանաւոր դանելով, ինչ որ հիմակ ալ հաւատն մտքովս կ՚պանեմ, այն դպրոցական կանոնն որով հիմ կը դրուէր հայոց դաստիարակութեանց քան այժմեանին պէս խառնուածոյ կրթութեան մը, այնպէս որ ստէպ արդի հայ աշակերտ մը դեռ մայրենի լեզուի հիմնական տարերքն անգամ չուսած՝ կ՚թափառի՝ մոլորուն՝ փրանսերէն կամ անգլիարէն լեզուի մէջ և ուսանոց ընթացքը չբոլորած կ՚մեկնի, այո՛, չատ խմաստուն կարգադրութիւն մը նկատելով մեր հիներուն դրած այդ պայմանն, քիչ քէչ սկսայ համոզուիլ որ՝ ինչ որ ալ լինէր վեր սրահի ուսմունքը, պարտ կի հնազանդիլ Հետևապէս սկսայ իմ ուսուցչին դասատութիւնս, որ երկար չտևեց, չսրտնակել և ամէն ամիս դասարան փոխել, դասարանափոխութիւն՝ որ իմ ընկերներուս զարմանքն ու երբեմն զայրոյթը կ՚շարժէին։ Արդէն ջուրի պէս կ՚կարդայի բերկան, Սաղմոս և Պատարագի մէջն ու ամեն կոհանեռս, այս է՝ նախնական բարձրագոյն դասարանի մէջ դասրուերը, անհամբեր կ՚սպասէի որ վերն երթալու ցանկալի ժամն հնչէր, զանց չընելով նաև ուսնիլ հարց ու պատասխանիով յաւելնակաց և փոխատաց տղոց պէս, երբոպանէականն, որուս դասատուանդութեան եղանակն այնքան կենդանի պատկերով նկարագրած է Պ. Նուպարեան իր Յիշատակարաններուն մէջ, իմ չրջանիս մէջ համբաւս իրրև խելօք և ուսումնասէր աշակերտ, կ՚ուսնար, մանաւանդ երբ մեր կառավարիչ-վարժապետ Շահինեանի դասապանին ու լեզուին ծայրն իմ անունս կ՚չրջէր, իրրև օրինակելի սանի մ՚անուններ Քանիներ այդ օրինակին հետևելու անտրամադիր՝ ֆալախայէն անցած և կռնակի վրայ դասատանով պալարներ ստացած են, քանիներ ապտակներ և փշեայ թակի հարուածներ ուսելով իրենց երեսն ու ձեռքը բանձարի պէս ուռած տեսած են, և այսպէս քանիներ ալ բնակէս այգբաբի օրինակն իրենց գանակոծութեան պատճառ նկատելով անոր

դէմ ոտ ատելութիւն կ'ստանձնէին, իսկ եթէ ատիթը պատահէր և ծանրագոյն պատժոյ մ'երկիւղը ներէր, անշուշտ պիտ բզիկ բզիկ պիտի ընէին, և իմ հաւատս ու պարկեշտ վարմունքս ինծ չատ սուղ պիտի նստէր, թէև ամենուն հետ սիրով և անուշութեամբ կ'վարուէի։ Հետևապէս՝ վարժապետին բռնած անշուշտ և զրդռիչ ընթացքը բոլորովին անհասկրժ էր ինձ, և չատ անգամ կ'մտիկէի չարերուն միանալ որպէս զի թագուն սրամտութեան և սխակալութեան զղացումն ինձ դէմ պատրէն, զգացում մը՝ զոր չատ տեղ այժմ իսկ ազէտ և վայրագ կատավարիչ ու դաստիարակ կ'զրգռանն և աշակերտներն անդկատ իրարու դէմ կ'պինեն, վոխանակ եղբայրակցութեան և համերաշխութեան ոգին մէջակելու անոնց մէջ։ Եւ մեր վարժապետը չէր այն կարգի անձերէ կամ մահկանացուներէ որ, ի նորին մի քանի աչքաբնեբա, յանցապարաներու նկատմամբ ներողամիտ կ'գտնուին, այլ բռնասէր և անողոք ճիւաղ մ'որուն սիրան անմիզ մանկիկներու ոչ ազերսէն, ոչ լայէն և ոչ ապաշաւէն կ'յուզուի և ի գութ կ'բերժի։

Սակայն ամիսներ հետզհետէ կ'անցնէին, կատակարաններ մեր ձեռքին մէջ կ'մաշէին և քանի քանի անդամ ծայրէ ի ծայր կարգացուեր էին, և տակաւին մեր դպրոցական վիճակին վոխութեան նշոյլ մը չէր տեսնուեր։ Այս բաւական չէր, ոչ։ Եբականաբեան և ոչ Անգրէաս վարժապետին երեսն, թո՛ղ իր խոստումը կատարած տեսնելու յոյս կար։ Անգին օրեր կ'բոլորէին, և միայն տունէն դպրոց, դպրոցէն տուն երթևեկութիւն, միայն նոյն դասերու տաղտկալի կրկնութիւն, միայն չոր ու ցամաք ընթերցանութիւն, միայն թխտաթաթի յաստուկ կարգապահութիւն, միայն կոյր հնազանդութիւն ու լռութիւն, այս միայն կ'պահանջուէր Աեսրոպեան ատորին տաներէ և այդ պահանջումն օրէ օր երկաթէ չղթայի պէս կ'ծանրանար մեր վրայ և անտանելի կ'երևէր երբ տրակոնեան անզթութեամբ զանազան գործիքներ ի գործ կ'դրուէին տանէ թեմի և յանցանքը զգացնելու համար։

Եղբա՛ր ատելի կրակոտ ու անհանգարտ քան պիտ, մէկ երկու անդամ դասապանի հասն առնուլ հօրքրոջը տրտունջներ ուղղեց, լացաւ, պոռաց, սպառնաց, բայց ժամանակին սովորութիւնն էր միշտ անպարտ հռչակել վարժապետն, որքան անիրաւ և քարսիրտ իսկ լինէր, և դատապարտել անմիզ տանն իրքև տառհակ, որ պարտէր երբև մեծ ընդունիլ վարժա-

պետին ձեռն և ծնողական մխիթ՝ ուրիշ ոչ ոքի բան, առաջին դէմ չդարձել։

Եւ չարաճճի եղբայրս որ սահել կ՚ծաղրէր իմ հանդերձ-թիւնս և կարծես աւելի գրական ոգի ունէր, մերթ ընդ մերթ ականջէս վար ձիծաղիտ դէմքով կ՚մրմռար, ինչ որ ես մտովի կ՚ըսէի։

— Աղբե՛ր, Սաղմոն ու Աւետարա՞նն է որ մեզ վեր սիրտ տանին, ես կ՚տեսնեմ որ ամեն օր աւելի վար կ՚իջնեմ դլխով, թէև ամեն օր աֆէրիմ կ՚լսեմ երբ համարս կ՚կարդամ և ճռճռի պէս կ՚ճռճռամ ինչ որ բնաւ չեմ հասկնար։

— Իրաւունք ունիս, կ՚ըսէիւ հանդերձ-թիւնս կ՚քարոզչի սահ։ Ի՞նչ օգուտ ունի տրանջալ ու բողոքել, և որո՞ւ, քանի որ մեր աղգականներն ալ դաւակից են վարժապետներուն, քանի որ դաւալի բան է հեռու տալիլ ծնողքէ, որ աւելի լաւ կ՚հասկնան դաւակներու սիրտն և անոնց դաւերուն դարման բերելու կ՚ջանան։ Նայինք ո՞ր սիրտ հասնի դործն, և ո՞ր սիրտ յանդի մեր կրթութիւնը։ Քննութեան օրերը կ՚մտնենան և մեր վիճակը պիտի որոշուի, հանդերձ-թի՛ւնս։

Սակայն դէպքն այնպէս պիտի բերէր որ իմ հանդերձ-թիւնս ալ բոլորովին հասանելով ընդ միշտ հեռանայի, վեցամեայ ամուլ դատաստութենէ ետք, այն քարայրէն ուր հոգիս կ՚մռնչէր։

Միշտ իրրև էրկնակեզ ոչխարք, դժբազդարար, կամ լաւ ևս, բարեբազդարար, Շահինեան վարժապետին կողմէ որ մը կառավարիչ կ՚կարգուիմ վարի մի դասարանի, պատուէր տրուելով ինձ որ չլուկ հանող կամ անկարգ եղող ո՛ և է աշակերտի մ՚անուններ բարձր ձայնով կոչեմ, կոչում՝ որու հետևանօք վարժապետը յանցապարտ տանը իր առջև բերել տալով՝ հարկ եղած պատիժը կ՚տնօրինէր, պատիժ՝ որ կամ դաւազանի և կամ թակի դարձեր էր։ Ահա՛մայ ստացայ այդ ծանր պաշտօն, և երբ աչքս չորս դին կ՚դիտէի դասարանի աշակերտներն, մի քանին սկսան դլուխնին թերևս ծիծաղիլ, մի քանին աչքով ունքով խօսիլ, ուրիշներ փսփսալ և մինչև անդամ աղմուկ հանել։ Ես բարեպաշտութեանս նշանացի կ՚յորդորէի որ լռութիւն պահեն, և անմեղ չարժուններու վրայ աչք կ՚դոցէի, մանաւանդ դիտելով որ վարժապետն՝ ինչպես սովոր էր, խոր մտածութեան մէջ ընկղմած ոտանաւորներ յօրինելու վրայ էր, ենթադրելի որ դասարանիս մէջ ծագած աղմուկն չպիտի լսէ։ Սակայն ո՛րքան մեծ եղաւ սարսափս երբ Շահինեան վարժապետը դլուխը

վերցուց և մտրուքը (այս պատճառաւ սակաւը վարժապետ կը հոչուէր չատ անգամ) ունկելով տրտունց.

— Մատթէո՞ս, ի՞նչ է ադ աղմուկն, ո՞վ է ադիկարգն . . . ինչո՞ւ պարագդ չես կատարեր

Ես բոլորովին այլայլած՝ մէկ աշակերտներուն, մէկ առաջադին, մէկ վարժապետին կողմն մոլորուն աչքերս կ'յառէի, և քառ. մ անգամ չէի արտասաներ, յուսալով որ այս լուռ թեամբ խեղճ տղաք պատժէ պիտի ազատեմ ու վարժապետին ուշադրութիւնն իր սրբական տաղաչափութեան պիտի վերստին դառնար, երբ,

— Եկուր, դուն հոս եկուր. Մատթէ՛, գոռաց անխրատ վարժապետը ոտքերնելով և թուղթ պրիչ ու կաղամար իր բուռն չարժուէն վար գլորելով, եկո՛ւր, իմ քովս և պատասխան տուր։

Ես կարծելով որ վարժապետը տալիք պատասխանովս գոհ պիտի լինի և խնդիրը պիտի փակուի, միամտօրէն այլ քիչ մը գողդողալով մօտեցայ և իր գրասեղանին քով կանգ առի։

— Բա՛ց նայիմ ափդ, բա՛ց որ սորվիս այսուհետև աւելի լաւ կատարել դասարանը, բա՛ց . . .

— Վա՛րժապետ . . .

— Խօսք չեմ ուզեր, դու չանցաւոր ես, մեղապարտ ես, պատժապարտ ես, քանի որ չորին, անզգամին թերը կ'բռնես, և հետևապէս պարտ է որ կրես պատիժդ, բա՛ց, չե՞ս բաց . . . պիտգրութի՛ւն . . . հա՛ . . . դու որ իրրև բարի օրինակ ընծայուած ես, դու սմսեղուկ, բարի պատուհա՛մը պիտի լինիս . . . հա՛ . . . բա՛ց . . .

Եւ նոյն պահուն վիշտ թակը, ահեղելի պատժոյ դռնին, ձեռք առաւ, մինչդեռ դասարանիս աշակերտներն ոտք ելած՝ անհամբեր կ'սպասէին աւետնել թէ ի՞նչպէս պիտի պատժուի իրենց պատճառաւ, անպատանելի սանն, երիտասարդ . . .

Այս անիրաւութեան առջև՝ ինքզինքս կորուսի, ափ ի բերան մնացի, բոլոր մարմինս կ'դողար և պաղ քրտինք մը ճակատս կ'հոսէր, անշուշտ պիտի մարէի, երբ ձայն մը դասարանին խորէն բղաւ,

— Ե՛ս եմ չանցաւարան . . .

— Ֆաչ և ազիւ տղայ, ըսի իւրովի, այլ հպարտութեանս չկրցայ մատնանիշ ընել չանցաւորն վարժապետին, որ մեքենս չլսելու չափաւ ելած ձայնն, և,

—Բա՛ց, բաց ափդ, երեքին արուած հրամանին վրայ արիաբար ձեռքս երկնցուցի, որ ծանր ու վշտահարուածին տակ ուեցաւ թևիս հետ:

— Այս բաւ է, տուիր դասդ, ըսաւ գոռոզաբար վարժապետը, և ցատկեց դասարան, այս անգամ գաւազանով և վրէն վար բոլոր ազգ կանակը կոխեց պռաւելով զբազին և դաւազանն աչ ու ահեակ ածելով. — Ա՛ս դու ալ բաժինդ, դո՛ւ ալ, դո՛ւ ալ . . . և բոլոր չլքանն ընկաւ եաև կարծես թէ ուրիշ գոհեր ալ կ՛փնտռէր՝ որպէս զի իր կատաղութեան յագուրդ տայ:

Իսկ ես մինչ տեղս կ՛դառնայի գալէ ի գալ և արտասուաւի աչերով, եղբայրս գրպէն խոշոր քար մ՛առած ներս կ՛վազէր ինձ ըսելով

— Ասով գլուխը պիտի պատուեմ, ի՞նչ՝ թակը չառիր ձեռքէն և դու գլուխը չպատուեցիր:

Ահ եղբօրս ձեռքեն քարն և դարս ելայ անոր հետ՝ վերաւորին չդառնալու միօք, բայց մի քանի չարաթ հիւանդ անկողին մնացի . . . :

Մ. Մ.

ՄԱՐԴԸ

ԵՂԲՕՐՍ Գ Ն·

Վերջին նամակդ բաւական տպչեցուց զիս, չէի կարծեր որ այդքան յոռետես մկրտութիւններ ունենաս կեանքի վրայ: Կը փութամ պատասխանել քեզի՝ թէ ո՞վ է մեծագոյն պատասխանատուն այն տիեզերական թշուառութեան, որուն մէջ անհատական կեանքը հետզհետէ անտանելի կը դառնայ: Յարմէ հետէ երբ Ադամայ սերունդը սկսաւ բազմանալ, մարդկային ընկերութեան կազմակերպութիւնը էական հարկ մը դառնաւ: Այն կոչտ ու նախնական ընկերութիւնն է, որ պարտաւոր չեզափոխութիւններէ անցնելով, հասած է այժմու վայրկեան քաղաքակրթութեան: Այսպէս Հոգեղեղտները, Պչիւմանները կամ Դարայիները, որոնք տակաւին կեանքի սանդխատեղին վրայ կը գտնուին, մի կարծեր թէ տարբեր ընկերութեան մը գա-

ականները են։ Անոնք ալ կզգան, անոնք ալ կը խորհին, անոնք ալ կապրին, թէև բոլորովին տարբեր։ Անոնք ալ ունին ընկերականութիւնը կազմող հիմքերը — օրէնքը գլխաւորապէս, որ ծնունդ առած է մարդկութեան մը պղտութենէն։ Այս օրէնքը, իր խոչընդոտ միտումին մէջ, ընկերականութեան կապերը հաստատած է ամեն տեղ ու ամեն դարու մէջ։ Անով է որ ամեն անհատ կզգայ թէ իր բարօրութեան մէկ մասը կը պարտի մարդկային ընկերութեան, որ դիմաց կը կազմէ։ Ուրիշ կերպով, մարդկային ցեղը անքակ ընկերութիւն մըն է, հաստատական ևս մը, բազկացած միլիոնաւոր եսերէ, որուն իւրաքանչիւրը գիտէ որ անհատական եսը պահէ իր բարօրութեան մէկ մասը միեզերական եսին՝ յաւիտենական հաստատակամութեան մէջ բանելու համար մարդկային մեծագոյն բարօրութիւնը։ Եթէ այս վճռեմ սկզբունքը իրագործուած ըլլար մինչև ցարդ, պիտի դադրէին մարդկային հառաչանքները, կանգ առած պիտի ըլլար, և դուն ալ՝ յաւետես մը չպիտի ըլլայիր Շոբենհաուրի կամ Հարթմանի պէս։

Բայց ընդունինք որ մարդկային ընկերութիւնը եսամոլ է։ Միթէ այս եսամոլութիւնը չէ՞ որ, գինքը կազմող անհատներուն ստուարագոյն մասը յաւերժ թշուառութեան մէջ կը տառապի այսօր։ Ցարմէ հետէ Օրէնքը՝ որ մարդկութեան կատարելութիւնը կամ բարիքը կը քարոզէ, չարիքը աւելի տարածուած է, Ցիսուս, անշահախնդիր կամ ընկերվարական եղրայրակցութիւն մը վարդապետած միջոցին գինքը մինչև Գողգոթա հանեցին, Սիրէ ընկերդ քու անձիդ պէս, այս քրիստոնեային հաստատքը, որ բնազանցական միտակի մը մէջ դոյութիւն ունի, և որ՝ տակաւին՝ մարդկային դերապոյն երջանկութեան հիմնաքարն է։

Կարծեմ ամեն բանէ վերը ընկերական բարոյականը կայ՝ հաստատուած ճշմարիտ կրօնքի մը հեռուն վրայ։ Զեմ գիտեր թէ ինչպէ՞ս այդ ընկերական բարոյականը թոյլ կուտայ որ մայր մը իր զաւկին հետ, կամ Աերուհի հայր մը մեռնի աղօթութենէ, կամ անձնասպան ըլլայ։ Որո՞ւնն է յանցանքը։ Ինչպէս որ բարեկեցութիւնը ընկերութեան բարձրագոյն նպատակակէտն է, այսպէս ալ թշուառութեանը ուղղակի պատճառը են անիկա։ Այո՛, անիկա է պատճառ թշուառութեանը այն կնոջ, որ իր զաւկին հետ կը թողու որ կամայական չքացուժին մէջ փնտռէ իրեն հանգիստը։ Եւ եթէ պատահմամբ մայր մը, տեսնելով զաւկին հոգեւարքը, յուսահատաբար կտիպտի հայց

մը գոնել, գոնէ օրէնքը ներողամիտ չգտնուիր անոր։ Օրէնքը չլսեր գթութեան և արտի ձայնը։ Բայց ի՞նչ է օրէնքը, չէ՞ մի որ գերագոյն չարժատիքը ընկերական երջանկութեան, հաւասարակշռութեան։ Սակայն այժմեան ընկերութիւնը, այս վայրկեան քաղաքակրթութեան մէջ, այնքան բարբարոս եսականութեան մը մէջ սուզուած է, որ ոչ ինչ կը տեսնէ իր անհատական եսէն դուրս։ O tempora! ô mores! . . . Կիկերոնի այս մեծ խօսքը գարերու յառիթենականութեան կը պատկանի։

Այո, եղբայր, աշխարհ ներչնակ հոգանքներու քաոս մըն է։ Ցոյն իսկ ամենէն մեծ բարեգործութիւնները, որոնք ամենէն աւելի գովացած ըլլան համաշխարհային տատասկանքը, ինչպէս Սպասմոն, Պուտտա, Կամբուկիոս, Զիսուս, չեն կրցած այս իսկ բառին բառնալ սկզբունքը իրականացնել, հակառակ իրենց գերմարդկային զոհողութեան։

Ցայտնի է որ մարդկային բնութիւնը կը կայտնայ զարմանալի ուժական հակասութեան մը մէջ, տեսակ մը հակամարտութիւն, որ պերազանցապէս պատճառ է գիտուններու մաքին, և որ եղած է բեզմնաւոր մարդը այն բոլոր բարձր մտածումներու և ազնիւ փիլիսոփայութեան, որոնք պատիւ կը բերեն մարդկային հանճարին։ Արդարև, մկկ կազմէն մեր գիտակցութիւնը, ընդհանուր նկատումով, կը հաստատէ էքսուդէէ և պէրսոյ գազափարը, որ օրէնքի երկու կիսներն են, իրրև վսեմ իրականութիւններ, տակայն ամենօրեայ իրագործութիւններն մարդկային ընկերութեան կազմութենէն ի վեր, անթացատրելի հերքումներ կուտան այս վեհ սկզբունքին։ Ահա պատճառը այն ճշմարիտ բազքին, զոր բարոյական մարդը կարճակէ, երբ կը տեսնէ իր նմանը երջանկութեան ու պերճանքի մէջ, մինչդեռ ինքը լքուած, տգեղաթիկ և յուսահատ . . . : Այս բազքը մարդկային հոգիին ամենէ աւելի վսեմ և արտայայտուլ ազազակն է, ապատապանաց ու արցունքիքերմուած մը, որ կատարեալ բնազդական էակի մը, կեանքի այն անհատատարութենէն գէմ, զոր կը տեսնէ անհատը իր ամրոջութեան մէջ, որ է մարդկային ընկերութիւնը։

Փարիզ, 18 Յունիս 1898 Ա. ՏԱՄԱՐԵԱՆ

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ

Բ. ճառագայթները նոր չեն. — Նիու-Եորքի Տայմզը կ'ըսէ թէ, 1600 ին Մեր Մատեմէտ Մասուժի կոչուած պատմութիւն մը կայ, որմէ կ'երևի որ Բ. ի ճառագայթները վաղուց ծանօթ էին։ Տարագիր իշխան մը կ'հանդիպի մարդու մ'որ հոտոէ խոզավաճառ անուն բաներ կ'ատնէր։ Այդ մարդուն նայելով իշխանը կ'պատէ որ ցորչափ այդ խոզավաճառները մարդը բըռնած կ'կենար, իր մարմնոյն բոլոր ներքին կողմը կ'տեսնուէր։ Իշխանն անմիջապէս այդ խոզավաճառները կ'դնէ և կուզնի քաղաքը գալով հոն հիւանդ մը կ'գտնէ։ Այդ հիւանդն էր կուզնիի բազաւորն որ դժուարահալութենէ կ'տառապէր։ Եւ կարևոր պատճառ ունէր տառապելու, վասն զի երբ հոտոէ խոզավաճառներն անոր մարմնոյն կ'մօտեցնեն, կ'տեսնեն, որ հիւանդն երկու հատ ջրային օձեր կուլեր էր։ Այսպէս՝ բնմէ երջոզները պիտի իմանան որ Բ. ճառագայթները նոր բաներ չեն։ Այս գրոյցին բնագիրը կ'գտնուի Էմիօզի Ընդհատոպէ պատմութեան մէջ։ Անտարակոյս քիչ տեղէն պիտի գտնուի նաև որ Նոյայ տապանն պատուտակներ ունէր։

Գ.

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒԹԻՒՆ

Ս. Ներսէսեան Որբանոցի Պատ. Գործադիր խորհրդոյ Դիւանն ի պաշտօնէ կ'իմացնէ Ամբարութեանս՝ որ տեղին-Ընտրակալութեամբ՝ որ Մեծ. Աղնուապետեան կարապետ էֆէնտին մարդասիրաբար որբ մ'է որդեգրեր, տարեկան 7 Ֆրանս. ոսկի յատկացնելով Որբանոցին։

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ց. ՍՄԻՍԼՈՑ

Թղմիրի համար	տարեկան	3 1/2	ոսկ. ֆրանկ
» » Վենետկոյ		2	» »
Ազգ. վարժապետներու	»	2 1/2	» »
Ց. Պօղոսի եւ Փորր Ջամոյ	»	4	» »
» » »		2	» »
Ազգ. վարժապետներու	»	3	» »
Ռուսաստոնի համար	»	8	ռուպլի Թղմիրեան
» » »		4	» »
Եւրոպայի »	»	17	ֆրանկ
» » »		8 1/2	»

ԿՑՆԽԻԿ Վ. ՃՕՐՆԼԻ

Հասցէ՝

Մ. Մամուրեան — Իզմիր

M. Mamourian — Smyrne

ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՔ

ԿՊՕԼԻՍ —	Մեծ. Իսթթաս Լճ. Գաւրիեան. Գազաւկէր Խաճ բիւ. 46 պաճճի Գաղաթ.
ՄԱՂՆԻԱՆ —	Մեծ. Մկրտիչ Լճ. Էրկանեան
ԷՕՏԷՄԻՇ —	Մեծ. Տիրան Լճ. Պէճակրեան
ՍԱՄՍՈՆ —	Մեծ. Իբրաւոր Լճ. Մուրատեան
ԵՐԻՋԱՆ —	Մեծ. Տիգրան Տէր Պետրոսեան
ԳԱՀԻՐԻ —	Մեծ. Կարապետ Լճ. Դաւասարդեան
ՄԱՆՉՈՒԹԻՐ —	Մեծ. Տիգրան վ. արգիտեան
ՊՕՍԹՕՆ —	Մեծ. Տիրան Լճ. Թոշճեան
ԳԱԻԻՐԻԺ —	Մեծ. Տօք. Փաշալեան
ԱՏԱՆԱ —	Մեծ. Յակոբ Տ. Պօղոսեան
ՀԱԼԷՊ —	Մեծ. Յովհաննէս Էֆ. Թիւրապեան
ՍԸՎԱՋ —	Մեծ. Մինրաս Լճ. Խաչիկեան
ՒՕՏՈՍԹՕ —	Մեծ. Նշան Լճ. Ծամազդեան
ՀՈՐԼՈՒ —	Մեծ. Ներսեան Լճ. Հայրիկեան
ԷՄԱՍԻԱ —	Մեծ. Թոմաս Լճ. Օհանեան

ԿԱՐԵՒՈՐ ԱԶԳ

Ֆամուրեան ԳՓԱՏՈՒՆՆ յառաջիկայ դպրոցական շրջանի բացման առթիւ հարկ կ՚համարի ծանուցանել Արդյ հասարակութեան և իւ մասնաւորի վարժարանաց Հոգաբարձուներու և Տեսուչներու թէ՝ ըստ առաջնոյն պատրաստ է ամենէ ուելի չեղջեալ գիներով հայթայթել ամեն կարգի դպրոցական դասագրքեր թէ՝ հայերէն և թէ՝ ֆռանսերէն (Մ. Արիւնեանի ամբողջ գործերը)։

Գրատանս վարչութիւնն փայլուն է թէ՝ յառաջիկայ շրջանի հաճար ևս դպրոցական վարչութիւնք և Հոգաբարձութիւնք պիտի փութան գրատանս ընել իրենց յանձնարարութիւններն, զոր առևնայն փութով և անվերթ ու գոհացուցիչ պայմաններով կատարելու համար ամեն ջանք և գործ պիտի դնուի՝ ի գոհունակութիւն յաճախորդաց։

Անկէ զատ գրատանս յանձն կառնու Թուրքիոյ և արտաքսհմանի վերաբերեալ ոևէ յանձնարարուած գիրք վաճառել հասցնել խնդրողաց հասցէին գոհացուցիչ գիներով։

Գրատանս վարչութիւնն ընթերցողաց ուշադրութեան կը յանձնէ իր սեպհականութիւնն եղող հետևեալ գասագրքերն, որք արդէն դպրոցներու մեծագոյն մասին մէջ կը գործածուին, այն է,

	Գ՚ր-ով
Նոր Այբբենարան	1/2
Մանկական Պարտէզ	2
Առաջին Ընթերցարան	2 1/2
Երկրորդ »	3
Երրորդ »	5 1/2
Առողջաբանութիւն Աղջկանց	4
Առաջին Տնտեսութիւն	6
Քանալի Հայ Շարադրութեան	3
Ընդհանուր Պատմութիւն Ա.	5
» » Բ.	10
» » Գ.	10
Երաքանութիւն	5
Պատմութիւն Հայոց	5 1/2

Hon. Rédaction de la Revue Arménienne HANTES